Water en Bodem Sturend

Advies voor monitoring

RIVM & Deltares-briefrapport 2026-0038
A.R. van Bruggen et al.

Water en Bodem Sturend

Advies voor monitoring

RIVM & Deltares-briefrapport 2026-0038

Colofon

© RIVM & Deltares 2026
Delen uit deze publicatie mogen worden overgenomen op voorwaarde van bronvermelding, de titel van de publicatie en het jaar van uitgave. Vermelden als: RIVM & Deltares (2026). *Water en Bodem Sturend, Advies voor monitoring*.

DOI 10.21945/RIVM-2026-0038

A.R. van Bruggen (auteur), RIVM
P. Visman (auteur), Deltares
N.J. Schoffelen (auteur), RIVM
M. Niesten (auteur), Deltares
A.E. Boekhold (auteur), RIVM

Contact:
Anne R. van Bruggen
Centrum Duurzaamheid, Gezondheid en Milieu/Klimaat en duurzaamheid
anne.van.bruggen@rivm.nl

Dit onderzoek werd verricht in opdracht van het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat in het kader van het werkprogramma 27, water en bodem.

Dit is een uitgave van:
Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu
Postbus 1 | 3720 BA Bilthoven
Nederland
www.rivm.nl

Deltares
Postbus 177 | 2600 MH Delft
Nederland
www.deltares.nl

Publiekssamenvatting

Water en Bodem Sturend

Advies voor monitoring

Nederland heeft steeds vaker te maken met droogte, wateroverlast, dalende bodems en problemen met waterkwaliteit. Om veilige en gezonde keuzes te maken over wonen, landbouw, natuur, industrie en infrastructuur moet rekening worden gehouden met de kwaliteit van water en bodem. De overheid heeft daarom beleid gemaakt om grenzen en kansen van water en bodem mee te nemen bij plannen voor de inrichting van Nederland. Dat beleid heet Water en Bodem Sturend (WBS).

Het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW) wil volgen tot welke veranderingen het WBS-beleid leidt. Het RIVM en Deltares adviseren het ministerie een monitor op te zetten die zowel de resultaten als de effecten van het beleid in kaart brengt.

De resultaten laten zien hoe overheden, zoals provincies, bij beleid rekening houden met water en bodem. De monitor kijkt bijvoorbeeld of overheden in beleid opnemen hoe ze de bodem zo min mogelijk af te dekken zodat water er na extreme regen goed in kan wegstromen. De effecten gaan over de vraag of water en bodem echt onderdeel zijn van besluiten over de inrichting van Nederland.

Het is belangrijk dat de werkwijze voor het water- en bodembeleid én de ruimtelijke ordening zich in samenspraak ontwikkelt. Om te voorkomen dat er keuzes worden gemaakt die op de lange termijn niet goed werken, of nieuwe problemen veroorzaken (afwentelen).

Tot slot adviseren de onderzoekers om de monitor eerst verkennend op te zetten voor onderdelen van het beleid die al concreet zijn uitgewerkt. Daarna kan de monitor in samenwerking met bijvoorbeeld waterschappen steeds verder worden uitgebreid.

Kernwoorden: water, bodem, monitoring, WBS, ruimtelijke ordening

Synopsis

Water and Soil as Leading Principles

Advice on monitoring

The Netherlands is increasingly experiencing drought, flooding, land subsidence and problems with water quality. To make safe and healthy choices about housing, agriculture, nature, industry and infrastructure, the quality of water and soil must be taken into account. The government has therefore developed a policy to consider the limits and opportunities of water and soil when planning the spatial development of the Netherlands. This policy is called Water and Soil as Leading Principles (in Dutch: Water en Bodem Sturend, WBS).

The Ministry of Infrastructure and Water Management (IenW) wants to track the changes resulting from the WBS policy. RIVM and Deltares advise the Ministry to set up a monitoring system that captures both the results and the effects of the policy.

The results show how public authorities, such as provinces, take water and soil into account in their policies. For example, the monitoring system looks at whether public authorities include in their policies the need to keep as much soil as possible uncovered, so that water can drain away properly after extreme rainfall. The effects relate to whether water and soil are genuinely taken into account in decisions about the spatial development of the Netherlands.

It is important for approaches to water and soil policy and spatial planning to develop together. This helps to prevent decisions that do not work well in the long term or that cause new problems by shifting impacts elsewhere.

Finally, the researchers advise initially setting up the monitoring system on an exploratory basis for parts of the policy that have already been developed in concrete terms. The monitoring system can then be gradually expanded in cooperation with, for example, water authorities.

Keywords: water, soil, monitoring, WBS, spatial planning

Inhoudsopgave

Samenvatting — 6

1 Inleiding — 10
1.1 Water en Bodem Sturend: van Kamerbrief tot monitoringsopgave — 10
1.2 Werkwijze — 11
1.3 Leeswijzer — 12

2 Inrichting monitoring WBS — 13
2.1 Monitoring van beleid — 13
2.2 Beleidstheorie voor WBS — 13
2.3 Monitoring beleid WBS — 14

3 Methodiek voor monitoring WBS uitgewerkt — 16
3.1 Startpunt voor monitoring WBS — 16
3.1.1 Bestaande monitoring — 17
3.1.2 Monitoringsinzet — 17
3.2 Outputmonitoring op SK's en maatregelen — 18
3.3 Outcomemonitoring op effecten in ruimtelijk beleid — 24
3.3.1 Monitoringsinzet — 25
3.4 Instrumenten die WBS dichterbij de praktijk brengen — 26
3.4.1 Instrumenten — 26
3.5 Verkenning aanpak lerend evalueren — 30

4 Conclusie en aanbevelingen aanpak monitoring WBS — 32
4.1 Conclusie — 32
4.2 Aanbevelingen — 34

Literatuur — 36

Bijlage 1 Overzicht van werksessies en bijbehorende memo's — 39

Bijlage 2 Verkenning Lerende Evaluatie — 40

Bijlage 3 Indeling en prioritering structurerende keuzes — 43

Samenvatting

Het beleid Water en Bodem Sturend (WBS) is door het kabinet ingezet om te komen tot een ruimtelijke ordening en inrichting waarin randvoorwaarden vanuit het water- en bodemsysteem vroegtijdig, expliciet en consistent worden meegewogen. WBS is geïntroduceerd met een Kamerbrief in 2022. Sindsdien is in de Landelijke Strategie, de Interbestuurlijke Uitvoeringsagenda en de borgingskalender uitgewerkt hoe de doorwerking en borging van WBS vorm kan krijgen in instrumentarium, beleidscycli en interbestuurlijke samenwerking.

Het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW), en daarbinnen het Directoraat-Generaal Water en Bodem (DGWB) heeft het Rijksinstituut van Volksgezondheid en Milieu (RIVM) en Deltares gevraagd een methodiek uit te werken voor het opzetten van een monitoringssystematiek van WBS. IenW wil op basis hiervan gericht keuzes maken over wat te monitoren, waarmee te starten, waarom en op welke wijze, zodanig dat monitoring bruikbaar is voor programmasturing, verantwoording en – waar passend – ondersteuning van decentrale uitvoering en doorwerking. Deze rapportage adviseert daarom over het opzetten van een monitoringssystematiek. Deze rapportage is tot stand gekomen in een iteratief werkproces waarin het onderzoeksteam van RIVM en Deltares tussentijdse resultaten heeft besproken in werksessies met betrokken beleidsmakers van IenW.

Monitoring van beleid

Startpunt voor monitoring van beleid is de redeneerlijn en het geheel van veronderstellingen waar dat beleid op berust; meer specifiek de veronderstellingen over de oorzaken van en oplossingen voor een bepaalde maatschappelijke opgave, de gevolgen van maatregelen en activiteiten, en de causale mechanismen en onderlinge samenhang. Dit wordt ook wel de beleidstheorie genoemd, waarin de relaties tussen middelen (*input*), activiteiten (*throughput*), resultaten (*output*), de beoogde effecten (*outcome*) en het langeretermijnperspectief (*impact*) worden beschreven.

Beleid WBS

Ten behoeve van dit monitoringsadvies is de beleidstheorie voor WBS uitgewerkt. In deze beleidstheorie wordt verondersteld dat resultaten van het WBS-beleid (*output*), via een transitie in ruimtelijke ordeningsprocessen (*outcome*), bijdragen aan het bereiken van ambities en doelen voor water en bodem (*impact*). De inhoudelijke kern van het WBS-beleid bestaat uit zeven uitgangspunten, 33 structurerende keuzes (SK’s) en 55 bijbehorende maatregelen, om toe te passen in gebiedsprocessen en ander ruimtelijk instrumentarium.

Voorbeelden van uitgangspunten:
- Integrale aanpak in de leefomgeving
- Meer rekening houden met extremen

Voorbeelden van structurerende keuzes:
- We begrenzen de koelwaterlozingen op de grote rivieren
- We gaan bodemverstoring door ontgraving tegen en hergebruiken grond hoogwaardig

Voorbeelden van maatregelen:
- Afspraken over de hoeveelheid grondwater die er per jaar in totaal onttrokken mag worden en de verdeling hiervan
- Het ruimtelijk ordenen van de ondergrond wordt verplicht gesteld voor zowel de Rijksoverheid als gemeenten en provincies

Monitoring van het beleid WBS

De werking van het WBS-beleid vormt de basis waarop de voorgestelde methodiek voor monitoring WBS is gestoeld, en deze richt zich op zowel de resultaten van het WBS-beleid (*output*) als de effecten ervan (*outcome*).

De resultaatmonitoring richt zich primair op de uitwerking en implementatie van de structurerende keuzes, deze vallen binnen de *sphere of control* van het WBS-beleid: wat is er ontwikkeld, geborgd en geïmplementeerd aan SK's en maatregelen. De effectmonitoring richt zich op de effecten van het WBS-beleid, deze vallen binnen de *sphere of influence* van het WBS-beleid: is in ruimtelijke plannen en besluiten zichtbaar dat water- en bodemrandvoorwaarden daadwerkelijk meewegen en dat uitgangspunten en structurerende keuzes worden toegepast.

De *impact* van het WBS-beleid is in de beleidsbrief WBS uit 2022 omschreven als "Door water en bodem sturend te laten zijn in de ruimtelijke ordening, kunnen we in Nederland ook in de toekomst met een ander en grillig klimaat blijven leven, wonen en werken. In een veilige omgeving, met een gezonde bodem, voldoende en schoon water" (p. 2). Dit wordt de *sphere of interest* genoemd. Eventuele veranderingen in de gezondheid van de bodem of de hoeveelheid en kwaliteit van water zijn echter niet of slecht toe te rekenen aan het WBS-beleid omdat die veranderingen door meerdere factoren en invloeden tegelijk worden beïnvloed. Daarom is *impact*monitoring niet betrokken bij dit advies.

Conclusie

Monitoring van zowel de *output* (beleidsresultaat) als de *outcome* (beleidseffect) van het WBS-beleid genereert informatie waarmee de doeltreffendheid en doelmatigheid van het beleid WBS kan worden geëvalueerd. Om de uitvoerbaarheid van de monitoring van het WBS-beleid te vergroten, kan monitoring van het beleid WBS stapsgewijs worden opgebouwd.

Aanbevelingen

1. *Start gefaseerd met een compacte beleidsmonitor voor een aantal SK's*
   Kies SK's waarvoor de beleidsinstrumenten al min of meer zijn uitgewerkt, de bestuurlijke uitvoering is beschreven en die binnen de invloedssfeer liggen van DGWB.
2. *Ontwikkel parallel een monitoring gericht op de effecten van het WBS-beleid*
   Een dergelijke monitoring kan inzicht geven in de vraag of en in hoeverre WBS bijdraagt aan de beoogde transitie in de ruimtelijke ordening en inrichting, en bijvoorbeeld in hoeverre de SK's daadwerkelijk doorwerken in ruimtelijke plannen en besluiten.
3. *Leer tijdens de uitvoering van WBS*
   Om zicht te krijgen op de interbestuurlijke transitieopgave met zich ontwikkelende doelen, instrumenten en context, is een lerende aanpak relevant om grip te krijgen op waar het schuurt

in de praktijk, welke aannames moeten worden bijgesteld en welke afspraken helpen.

4. *Maak afspraken over rolverdeling, schaalniveau en het gebruik van informatie*
   Monitoring van WBS creëert een vraag naar gegevens en duiding. Afspraken over rolverdeling tussen overheden (‘wie doet wat’), gewenst schaalniveau en gebruik van de monitoringsresultaten beheerst het risico van overvraging of juist onderbenutting.
5. *Bouw de monitor stapsgewijs uit*
   Breid de monitoring stapsgewijs uit op basis van toegevoegde waarde voor sturing, leren of verantwoording.

1 Inleiding

1.1 Water en Bodem Sturend: van Kamerbrief tot monitoringsopgave

Kamerbrief
In het Coalitieakkoord 'Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst' van het kabinet Rutte IV werd afgesproken dat "*water en bodem sturend worden bij ruimtelijke planvorming*" (2021, p. 14). Dit is daarna ingevuld middels het beleid Water en Bodem Sturend (WBS), geïntroduceerd met de Kamerbrief WBS van 25 november 2022 (MinIenW, 2022). Het doel van WBS is daarin als volgt geformuleerd: "Door water en bodem sturend te laten zijn in de ruimtelijke ordening, kunnen we in Nederland ook in de toekomst met een ander en grillig klimaat blijven leven, wonen en werken. In een veilige omgeving, met een gezonde bodem, voldoende en schoon water" (2022, p. 2).

Het WBS-beleid is opgebouwd uit zeven uitgangspunten (zie paragraaf 2.3, tabel 1), die zijn geconcretiseerd in 33 structurerende keuzes (zie bijlage 3 voor een volledig overzicht) en 55 bijbehorende maatregelen (MinIenW, 2022). Uitgangspunten zijn onder andere integrale aanpak in de leefomgeving, meer rekening houden met extremen, en minder afdekken, minder vergraven, niet verontreinigen (MinIenW, 2022).

De structurerende keuzes zijn per thema of gebied beschreven. Thema's zijn 'voldoende water', 'schoon en gezond water', 'ruimte voor water', en 'bodem'. Gebieden zijn 'bebouwd gebied ', 'laagveengebieden', 'verziltende kustgebieden' en 'hoge zandgronden'. De structurerende keuzes zijn divers en verschillen onderling in abstractieniveau, tijd- en ruimteschaal. Ook varieert de wijze van formuleren.

De 33 structurerende keuzes staan beschreven in bijlage 3. In onderstaand tekstblok staan ter illustratie twee voorbeelden van structurerende keuzes en bijbehorende maatregelen.

SK 2: De omvang van alle grondwateronttrekkingen wordt in beeld gebracht. Hiermee wordt toegewerkt naar een robuust grondwatersysteem. Een bijbehorende maatregel is het invoeren van een meet- en registratieplicht voor grondwateronttrekkingen.
SK 24: Overheden sturen op zo min mogelijk afdekking van de bodem, om buiten het bebouwd gebied goede landbouwgrond behouden, hittestress te reduceren en waterinfiltratie binnen het bebouwd gebied te bevorderen. In de Ladder Duurzame Verstedelijking wordt ingezet op minder netto landgebruik. Een bijbehorende maatregel is dat provincies de Ladder Duurzame Verstedelijking toepassen. Daarbij is bescherming van waardevolle onafgedekte bodems een belangrijk uitgangspunt.

Uitwerking en implementatie
Voor de implementatie van WBS zijn veel partijen nodig. Het ministerie van IenW en de koepelorganisaties van gemeenten (Vereniging van Nederlandse Gemeenten, VNG), provincies (Interprovinciaal Overleg, IPO) en waterschappen (Unie van Waterschappen, UvW) hebben daarom

samen de Landelijke strategie en interbestuurlijke uitvoeringsagenda 2023 – 2024 opgesteld (2023). Daarin wordt duidelijk wie "aan de lat staat" voor welke maatregelen (MinIenW et al., 2023, p. 6). De strategie richt zich op het scheppen van condities waarbinnen beleid WBS gerealiseerd kan worden. De uitvoeringsagenda bevat concrete acties voor elk van de 33 structurerende keuzes en bijbehorende maatregelen "*zodat deze zichtbaar zijn, gemonitord kunnen worden, erop kan worden (bij)gestuurd, en erover verantwoording kan worden afgelegd*" (MinIenW et al., 2023, p. 6). Voorbeelden van acties zijn de borging van WBS in een borgingskalender, bestuurlijke werksessies op locatie en een taskforce om gemeenten bij te staan.

Met de publicatie van de eerste Voortgangsrapportage Water en Bodem Sturend (MinIenW, 2024b), werd ook de Uitgewerkte Borgingskalender (MinIenW, 2024a) opgeleverd. In de voortgangsrapportage wordt een overzicht geschetst van de status van de implementatie en de concrete acties die zijn uitgezet. Door een breed scala aan betrokkenen is WBS omarmd en zijn initiatieven opgestart om het nieuwe beleid verder uit te werken en te vertalen naar de praktijk.

De borgingskalender vormt een belangrijk middel voor de realisatie van de doelen van het WBS-beleid. Hierin is per structurerende keuze tot op het niveau van de concrete maatregelen de wijze van doorwerking en (juridische) borging ervan uitgewerkt. Momenteel worden de strategie, uitvoeringsagenda en de borgingskalender geactualiseerd.

Naar monitoring van WBS
De Kamerbrief WBS uit 2022 heeft veel in beweging gebracht. Sindsdien zijn de werkvelden water, bodem en ruimte al meer naar elkaar toegegroeid en incidenteel deels verweven geraakt. Het gedachtegoed van WBS is doorontwikkeld, deels geland in water-, bodem-, en ruimtelijk beleid, en er is instrumentarium ontwikkeld ten behoeve van implementatie. Op zowel landelijk, provinciaal, regionaal en lokaal schaalniveau is er inmiddels een palet aan voorbeelden van instrumenten om WBS dichter bij de praktijk te brengen, zie hoofdstuk 3. Daarmee zijn er voldoende aanknopingspunten om te starten met de monitoring van de voortgang van WBS.

RIVM en Deltares hebben daarom van Directoraat-generaal Water en Bodem (DGWB) van het Ministerie van IenW de opdracht gekregen om in gezamenlijkheid een methodiek te ontwikkelen voor het opzetten van een monitoringssystematiek voor het beleid WBS. Hierbij is het Rijksbeleid als startpunt genomen.

1.2 Werkwijze

Deze rapportage is tot stand gekomen in een iteratief werkproces waarin het projectteam van Deltares en RIVM tussentijdse resultaten heeft besproken in werksessies met dossierhouders en andere medewerkers van het Ministerie van IenW (zie bijlage 1). In deze werksessies en in themasessies met dossierhouders is de interpretatie van WBS getoetst, en een dialoog gevoerd over te maken keuzes rondom de beoogde monitoringsaanpak. Een andere essentiële stap is het expliciteren van de beleidstheorie van WBS. Het projectteam heeft hiervoor het WBS-

beleid geanalyseerd en de samenhang tussen water, bodem en ruimtelijke ordening uitgewerkt en geordend. Deze beleidstheorie vormt samen met de werksessies de basis voor het monitoringsadvies en de voorgestelde aanpak.

1.3 Leeswijzer

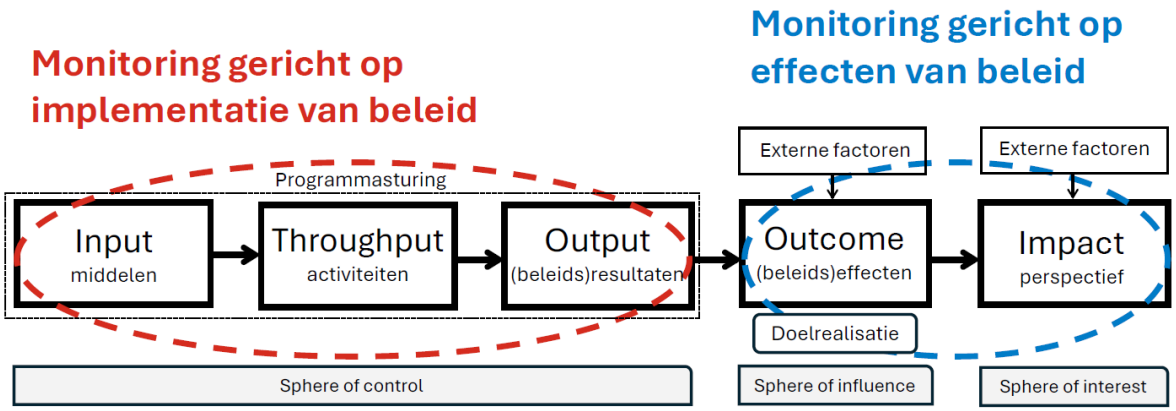
Dit rapport is als volgt opgebouwd. Hoofdstuk 2 beschrijft de beleidstheorie van WBS en op welke onderdelen daarvan monitoring zich kan richten. Hoofdstuk 3 werkt vervolgens de methodiek voor monitoring verder uit, die bestaat uit een resultaat- en een effectmonitoring. Met de resultaatmonitor wordt de voortgang van de uitwerking en implementatie van de structurerende keuzes en maatregelen gemonitord (*output* van het WBS-beleid). Met de effectmonitor wordt de doorwerking van WBS in ruimtelijk beleid en besluitvorming gemonitord (*outcome* van het WBS-beleid). De inzet op beide monitors kan variëren van verkennend tot integraal, en de voor- en nadelen daarvan worden beschreven. Ook wordt kort ingegaan op lerend evalueren als aanvullende aanpak. Hoofdstuk 4 brengt de mogelijkheden samen en beschrijft de conclusies en aanbevelingen voor een stapsgewijze opbouw van de monitoring van WBS. De bijlagen bevatten de onderliggende analyses, waaronder de verkenning van lerend evalueren en een voorstel voor de prioritering en uitwerking van de structurerende keuzes.

2 Inrichting monitoring WBS

2.1 Monitoring van beleid

Het startpunt voor monitoring van beleid is de redeneerlijn en het geheel van veronderstellingen waar dat beleid op berust; meer specifiek de veronderstellingen over de oorzaken van en oplossingen voor een bepaalde maatschappelijke opgave, de gevolgen van maatregelen en activiteiten, en de causale mechanismen en onderlinge samenhang. Dit wordt ook wel de beleidstheorie genoemd, i.e. de beleidslogica, één van de pijlers van het beleidskompas waarin de werkwijze wordt beschreven voor het ontwikkelen en evalueren van beleid door de Rijksoverheid (Rijksoverheid, 2026). De kern van de beleidstheorie wordt meestal weergegeven in de vorm van een schema waarin de relaties tussen middelen (*input*), activiteiten (*throughput*), (beleids)resultaten (*output*), de beoogde (beleids)effecten (*outcome*) en het langeretermijnperspectief (*impact*) worden beschreven, zie figuur 1.

Figuur 1 Beleidstheorie. Bron: (Rijksoverheid, 2026)

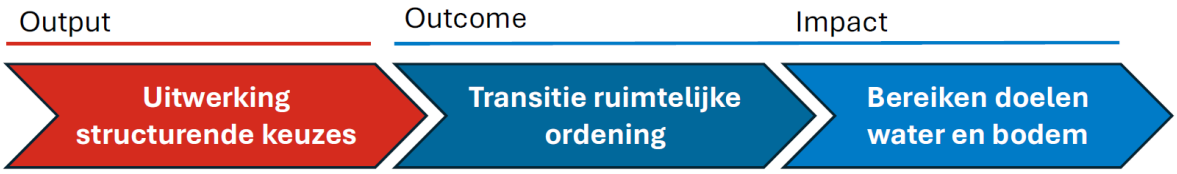
Monitoring van beleid kan zich richten op alle blokken uit dit schema. Voor WBS is geen systematisch uitgewerkte beleidstheorie beschikbaar. Wel bieden de verschillende beleidsdocumenten, zoals de WBS Kamerbrief uit 2022, de Landelijke Strategie en Interbestuurlijke Uitvoeringsagenda en de Borgingskalender handvatten om tot een samenhangende beleidstheorie te komen. Onderstaand wordt op basis daarvan de beleidstheorie voor het WBS-beleid beschreven waarop het advies voor de monitoring is gebaseerd. Daarbij is gefocust op resultaat- en effectmonitoring, omdat dit de voortgang van het WBS-beleid in beeld brengt.

2.2 Beleidstheorie voor WBS

De beleidstheorie van WBS veronderstelt dat de opgaven voor en doelen van het water- en bodembeleid mede worden gerealiseerd door water en bodem sturend te laten zijn in het proces van ruimtelijke ordening en inrichting, zie figuur 2. Meer in detail veronderstelt de beleidstheorie van WBS dat uitwerking van de richtinggevende uitgangspunten, SK's en maatregelen van het WBS-beleid (i.e. *output*) via toepassing ervan in

het proces van ruimtelijke ordening en inrichting (i.e. *outcome*) bijdraagt aan het bereiken van beleidsdoelen voor water en bodem (i.e. *impact*). De achterliggende gedachte is dat hiervoor een transitie nodig is zodat de functies van het water- en bodemsysteem worden gerespecteerd bij te maken keuzes in het ruimtelijke proces. Deze transitie draagt vervolgens bij aan het bereiken van de doelen van het water- en bodembeleid.

Figuur 2 Beleidslogica WBS

2.3 Monitoring beleid WBS

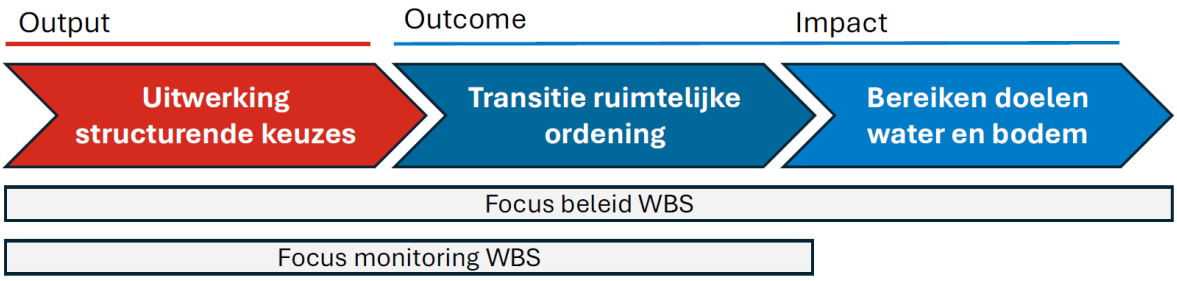
Monitoring van het beleid WBS gericht op de resultaten van beleid (zie linkerdeel van figuur 1, in rood: *output*) valt binnen de *sphere of control* van het WBS-beleid, met als centrale focus: wat is er ontwikkeld, geborgd en geïmplementeerd aan instrumenten, maatregelen en afspraken? En welke resultaten heeft dit opgeleverd?

Monitoring gericht op de effecten van beleid (zie rechterdeel van figuur 1, in blauw: *outcome*) valt buiten de *sphere of control* van het WBS-beleid, maar wél binnen de *sphere of influence* en betreft vragen als: is in ruimtelijke plannen en besluiten zichtbaar dat water- en bodemrandvoorwaarden daadwerkelijk meewegen en dat uitgangspunten en structurerende keuzes worden toegepast?

In de kamerbrief water bodem staat: "Door water en bodem sturend te laten zijn in de ruimtelijke ordening, kunnen we in Nederland ook in de toekomst met een ander en grillig klimaat blijven leven, wonen en werken. In een veilige omgeving, met een gezonde bodem, voldoende en schoon water" (MinIenW, 2022, p. 2). In de beleidstheorie betreft dit de *impact*, dat valt binnen de *sphere of interest* van het WBS-beleid. Of eventuele veranderingen in het water- en bodemsysteem door het WBS-beleid tot stand zijn gekomen is echter niet aan te tonen omdat die veranderingen ook door externe factoren worden beïnvloed. Ook zal de *impact* van het WBS-beleid pas over vele jaren zichtbaar kunnen worden. Monitoring van de veiligheid van de omgeving, gezondheid van de bodem en de kwaliteit en hoeveelheid water valt daarom in dit prille stadium van beleidsvorming en -uitvoering buiten de focus van monitoring WBS en is daarom geen onderdeel van dit advies.
Deze aspecten van het water- en bodemsysteem worden gemonitord onder de verantwoordelijkheid van het desbetreffende beleid, zoals voor water bijvoorbeeld via het Deltaprogramma en, over enkele jaren, voor bodem via de bodemgezondheidsmonitoring in het kader van de eind 2025 door het Europese Parlement vastgestelde Europese richtlijn bodemmonitoring en -veerkracht. Het kan nuttig zijn om over enkele jaren de relevantie van deze monitoringsprogramma's voor monitoring van het WBS-beleid te onderzoeken.

De focus van de monitoring van het beleid WBS is op basis van bovenstaande als volgt, zie figuur 3:

Figuur 3 Focus Monitoring WBS

Tabel 1 geeft een overzicht van en toelichting op de componenten van de beleidstheorie in WBS-beleid.

Tabel 1 WBS-beleid geordend naar onderdelen van de beleidstheorie

WBS-beleid	**Beleidstheorie**
"Door water en bodem sturend te laten zijn in de ruimtelijke ordening, kunnen we in Nederland ook in de toekomst met een ander en grillig klimaat blijven leven, wonen en werken. In een veilige omgeving, met een gezonde bodem, voldoende en schoon water" (MinIenW, 2022, p. 2).	*Impact* (i.e. Nederlanders wonen in een veilige omgeving met een gezonde bodem en voldoende en schoon water)
"We willen als kabinet meer rekening houden met <water en bodem> bij besluiten die we nemen over de indeling van ons land" (MinIenW, 2022, p. 1).	*Outcome* (i.e. Er wordt rekening gehouden met water en bodem bij de indeling van ons land)
"We hanteren <zeven> uitgangspunten om 'water en bodem sturend' vorm te geven (MinIenW, 2022, p. 2): 1. Niet afwentelen, 2. Meer rekening houden met extremen, 3. In samenhang omgaan met wateroverlast, droogte en de bodem, 4. Meerlaagsveiligheid, 5. Minder afdekken, minder vergraven, niet verontreinigen, 6. Integrale aanpak in de leefomgeving, 7. Comply or explain."	*Outcome* (i.e. de uitgangspunten zijn gehanteerd om WBS vorm te geven)
"Het Rijk maakt structurerende keuzes die richting geven voor de komende decennia. Structurerende keuzes <zijn> 'beleidsuitspraken over de (on-)wenselijkheid van activiteiten […] in het ruimtegebruik of ten opzichte van het functioneren van het water- en bodemsysteem'. Veel keuzes kunnen en moeten we nu al doorvoeren in maatregelen" (MinIenW, 2022, p. 2).	*Output (*i.e. de SK's zijn uitgewerkt en geïnstrumenteerd)
"Er zijn verschillende instrumenten waarmee de structurerende keuzes kunnen worden uitgevoerd: van bestuurlijke afspraken, financiële ondersteuning, aanvullende regelgeving tot aanwijzingen. … <Het Rijk bepaalt> samen met medeoverheden hoe de borging <van WBS> eruit moet komen te zien" (MinIenW, 2022, p. 28).	*Throughput (*i.e. via Borgingskalender)

3 Methodiek voor monitoring WBS uitgewerkt

In dit hoofdstuk geven we als startpunt voor monitoring meer duiding aan de focus van de monitoring van het WBS-beleid op resultaat (*output)* en effecten (*outcome),* en hoe bestaande monitoring hierbij kan worden gebruikt. Vervolgens beschrijven we in paragrafen 3.2 en 3.3 hoe vanuit deze focus een monitor eruit zou kunnen zien. Tot slot worden de resultaten van de verkenning van een lerend evalueren aanpak beschreven, als zijnde complementair aan een monitor gericht op *output* en *outcome*.

3.1 Startpunt voor monitoring WBS

In het vorige hoofdstuk is de beleidslogica beschreven die ten grondslag ligt aan het WBS-beleid, zie figuur 2. Deze beleidstheorie vormt daarmee het vertrekpunt voor een evaluatie van de doeltreffendheid en doelmatigheid van het beleid WBS, uitgaande van de doelen in de beleidstheorie, en geeft richting aan de te monitoren indicatoren daarvoor.

Figuur 3 hierboven schetst de focus van de monitoring WBS:

1. Resultaatmonitoring (*output*), primair gericht op de uitwerking en borging van de geformuleerde structurerende keuzes en maatregelen;
2. Effectmonitoring (*outcome*), primair gericht op toepassing van de structurerende keuzes in het ruimtelijke domein bij keuzes over ruimtegebruik en de verdeling van ruimtelijke functies zoals wonen, werken, recreëren en natuur.

Ad 1: De uitgangspunten, structurerende keuzes en bijbehorende maatregelen vormen de inhoudelijke kern van het beleid WBS en geven vanuit het beleidsdomein water en bodem richting aan het ruimtegebruik voor de komende decennia. Volgens de logica van de ontwikkelde beleidstheorie in hoofdstuk 2 beschrijven de WBS-uitgangspunten, SK’s en maatregelen als het ware de randvoorwaarden van en doelen voor het water- en bodemsysteem om mee te wegen in het ruimtelijke ordeningsproces en bij keuzes over de ruimtelijke inrichting. Precies daarop dient deze monitor zich te richten: In hoeverre de (uitwerkingen van de) SK’s en maatregelen voor water en bodem beschikbaar zijn en uitgewerkt ten behoeve van toepassing ervan in het ruimtelijke planproces en bij keuzes over ruimtelijke inrichting.

Ad 2: Met het beleid WBS wordt een transitie beoogd naar een ruimtelijke ordening en inrichting waarbij structureler rekening wordt gehouden met de randvoorwaarden vanuit water en bodem (water en bodem sturend). De veronderstelling is dat deze transitie zal bijdragen aan het realiseren van een veilige omgeving, met een gezonde bodem, voldoende en schoon water. Via monitoring en evaluatie kan inzichtelijk worden gemaakt welke effecten van het WBS-beleid in de ruimtelijke ordening en inrichting waarneembaar zijn. Met andere woorden richt deze monitoring zich op de vraag of en hoe het WBS-beleid

daadwerkelijk worden toegepast in ruimtelijk beleid en water en bodem meewegen in besluitvorming over te maken ruimtelijke keuzes.

3.1.1 Bestaande monitoring

Bij de monitoring van WBS kan mogelijk worden aangesloten op bestaande data, informatie en monitoringssystemen met betrekking tot structurerende keuzes en ruimtelijke informatie. Hieronder volgt een eerste overzicht.

1.Quickscan ruimtelijke informatie WBS
In 2024 is door Stichting Climate Adaptation Services (CAS) een quickscan uitgevoerd van ruimtelijke informatie voor beleidsvorming en monitoring van WBS (Koekoek & Kroes, 2024). Het doel hiervan was daarom om te inventariseren welke ruimtelijke informatie er vanuit verschillende bronnen (registraties, monitoren, meetprogramma's, modellen en analyses) beschikbaar is of ontwikkeld wordt, en hoe deze informatie relevant is voor monitoring van de voortgang van de structurerende keuzes. Hiertoe is een overzicht van gegevens gecreëerd in de vorm van een uitgebreide tabel.

Bij deze inventarisatie is onderscheid gemaakt in drie typen ruimtelijke informatie:

- Basisinformatie: Informatie over gebieden en definities m.b.t. de structurerende keuzes;
- Beleidsontwikkeling: Informatie om WBS-beleid vorm te geven en uit te voeren;
- Monitoring: Informatie om de voortgang van WBS te monitoren.

2. Verkenning monitoring Water en Bodem Sturend
In 2024 heeft Deltares een verkenning opgeleverd naar aspecten die van belang zijn voor monitoring van WBS (Niesten et al., 2024). Hiervoor zijn tijdens expertsessies per thema en gebied uit de WBS Kamerbrief mogelijke indicatoren en bestaande monitoring in de vorm van netwerken, metingen, data, etc. in beeld gebracht.

3. Water en bodem in de RO
In de Atlas van de Regio van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) is per structurerende keuze landelijke kaartinformatie verzameld met de ambitie om ruimtelijke planners te helpen WBS toe te passen (Kaartviewer Atlas van de Regio, Planbureau voor de Leefomgeving, laatst geraadpleegd 31 augustus 2026). In deze atlas is per thema uit het WBS-beleid landelijke informatie per SK te vinden. De kaarten zijn onderverdeeld in de categorieën basiskaarten (feiten), signaleringskaarten (analyse) en sturingskaarten (beleid).

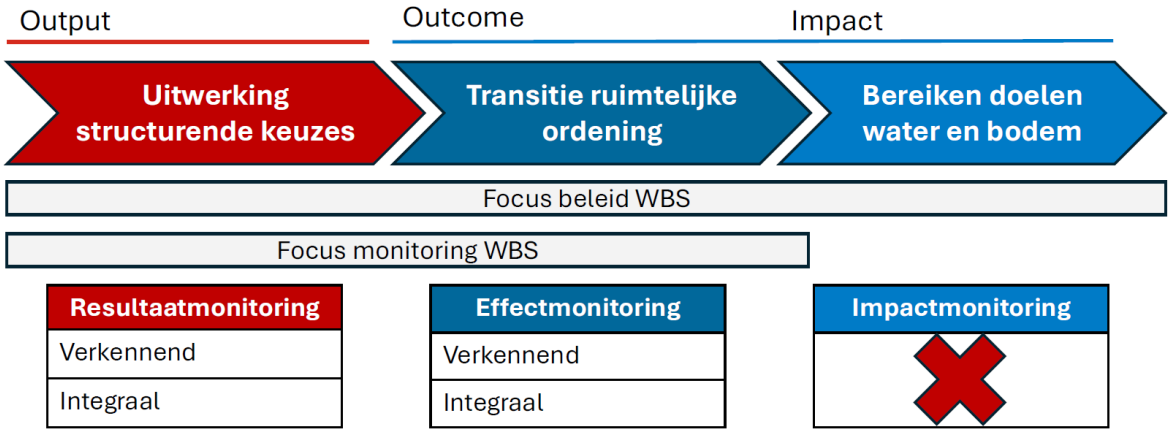
3.1.2 Monitoringsinzet

De inzet op monitoring kan verschillen. Een verkennende variant kan zich richten op enkele (clusters van) SK's (*output*), of enkele ruimtelijke processen (*outcome*). Via interviews en vragenlijsten kan informatie over de resultaten en effecten van het WBS-beleid worden verzameld. Zo'n verkennende variant levert een kwalitatief beeld. Dat kan passend zijn in een fase waarin WBS nog verder dient te worden geïmplementeerd in beleid en middelen beperkt zijn om tot een meer integrale monitoring over te gaan.

In een integrale variant wordt de voortgang van de uitwerking en implementatie van alle 33 SK's en bijbehorende maatregelen gemonitord (*output*), op basis van literatuuronderzoek en interviews met de betrokken actoren. Bij met name de monitoring van de effecten van het WBS-beleid (*outcome*) gaat het niet zozeer om het 'afvinken' van individuele SK's. Een integrale effectmonitoring richt zich op de mate waarin de mogelijke gevolgen van ruimtelijke keuzes voor bodem en water samenhangend en gebiedsgericht in beeld zijn gebracht en zijn meegewogen in die keuzes. Deze vorm van monitoring levert een diepgaander beeld op van wat werkt en wat niet, en geeft aanknopingspunten voor aanscherpingen of aanpassingen van het beleid.

Vanuit de gekozen focus op monitoring WBS ontstaat een eenvoudige matrixstructuur van 2x2 voor monitoring WBS, zoals weergegeven in figuur 4: Enerzijds *output*monitoring en anderzijds *outcome*monitoring, met voor beide een verkennende of integrale inzet.

Figuur 4 Monitoring WBS: beleidslogica, focus en inzet

In de volgende paragrafen wordt deze matrix verder geconcretiseerd en wordt beschreven hoe een monitor eruit zou kunnen zien.

3.2 Outputmonitoring op SK's en maatregelen

In de *output*monitoring staan de resultaten van het WBS-beleid centraal en richt de monitor zich primair op het volgen van de voortgang van de uitwerking en implementatie van de structurerende keuzes en maatregelen.

Het gaat hier overigens nadrukkelijk niet om het monitoren van het water- en bodemsysteem zelf, zie ook tabel 2. Het monitoren van bijvoorbeeld de ontwikkeling van drinkwaterbronnen (SK3), biodiversiteit op dijken (SK12), bodemafdekking (SK16), het behoud van waardevolle landbouwgronden (SK18), het verminderen van de risico's van bodemverontreiniging voor mens en milieu (SK20), grondwaterstanden in laagveengebieden (SK25), of verdroging in Natura2000-gebieden (SK33) valt onder de verantwoordelijkheid van de desbetreffende water- en bodembeleidsterreinen.

Voor een eerste verkennende uitwerking van de monitoringssystematiek zijn de structurerende keuzes geprioriteerd op basis van de volgende overwegingen.

- Water én bodem: De structurerende keuzes zijn ingedeeld in een focus op water, of bodem, of beide, om zowel water- als bodem-SK's mee te kunnen nemen.
- Bestuurlijke implementatie: Als bestuurlijke implementatie van de maatregelen niet is beschreven, wordt uitvoerbaarheid van monitoring als laag beoordeeld en verliest daarmee prioriteit.
- Sturingsmogelijkheden DGWB: Als het Rijk en meer specifiek DGWB directe sturingsmogelijkheden heeft voor de implementatie van de betreffende structurerende keuze en/of verantwoordelijk is voor de uitvoering van de maatregelen, neemt de prioriteit toe.

In eerste instantie is geprioriteerd op basis van uitvoerbaarheid. Het vervallen van instrumenten zoals het NPLG heeft de beleidsroute voor implementatie van verschillende structurerende keuzes gewijzigd. Maar, in dit voorbeeld, betekent dat niet per se dat gebiedsgerichte processen zijn gestopt. Provincies en waterschappen zetten op verschillende plaatsen gebiedsprocessen voort, al dan niet in aangepaste vorm en onder andere programma's. Voor monitoring van deze SK's moet daarom opnieuw worden vastgesteld via welke actuele gebiedsprocessen en beleidsinstrumenten het beleid WBS kan worden uitgevoerd en doorwerking krijgt.

In tweede instantie is geprioriteerd op basis van de sturingsmogelijkheden door DGWB, op basis van de beleidsnabijheid van de SK (i.e. vallend onder hetzelfde departement). Dit betekent dat beleid onder verantwoordelijkheid van het Ministerie van IenW hoog is geprioriteerd.

De prioriteringsinformatie is samengebracht in Tabel 2. Op basis hiervan wordt aanbevolen om te starten met de 9 SK's waarvoor de bestuurlijke uitvoering concreet is beschreven en die in de invloedssfeer van DGWB liggen. In deze tabel is ook voor de geprioriteerde SK's een voorstel voor de te monitoren *output* beschreven, met een indicatie van de uitvoerbaarheid en de invloedssfeer van DGWB. In hoeverre een SK binnen de invloedssfeer van IenW en DGWB ligt, is bepaald in een overleg van het projectteam van Deltares en RIVM en de opdrachtgever bij DGWB. Bij een hoge invloedssfeer betreft het vaak nationaal beleid en bijbehorende instrumenten of uitvoeringsorganisaties van DGWB. Bij een middel invloedssfeer is de vraag duidelijk belegd bij decentrale overheden zoals provincies en waterschappen. Bij laag is de vraag nog niet duidelijk belegd en daardoor de invloed van DGWB beperkt. Voor verdere verduidelijking van de monitoringsopgave is ook opgenomen wat niet onder monitoring van WBS valt.

In bijlage 3 zijn alle SK's en hun prioritering beschreven. Voor het invullen van de tabellen en ten behoeve van een eerste verkenning van mogelijke indicatoren is onder meer input opgehaald bij de dossierhouders bij DGWB voor (clusters van) SK's. In een aantal themasessies zijn de volgende vragen schriftelijk voorgelegd:

1. Welk type concrete beslissingen wil je op basis van de monitoringsresultaten kunnen nemen op deze SK's (bv. bijsturen, opschalen, rijksinstructie/ handreiking)?
2. Welk soort informatie is daarvoor nodig en kunnen we nu al betrouwbaar en efficiënt uit bestaande bronnen halen, en waar lopen we vast?
3. Wat is de kleinst waarneembare verandering binnen 6–12 maanden die betrokkenen als echte voortgang herkennen (bv. #pilots gestart, 1e sessie opstellen randvoorwaarden afgraven grond)? Antwoord hierop geeft ons inzicht in te kiezen indicatoren voor monitoring.
4. Optioneel: Wat wil DGWB juist níet volgen - met welke consequenties?

Uit de beperkte respons op deze vragen concluderen we dat vervolgsessies en dialoog nodig zijn om een volgende stap te kunnen zetten in de concretisering, op basis waarvan bijvoorbeeld indicatoren kunnen worden vastgesteld.

Tabel 2 Concretisering monitoring geprioriteerde SK's. Mede gebaseerd op de analyse in bijlage 3.

SK	**Thema**	**Omschrijving SK**	**Te monitoren *output***	**Prioriteit**	
				Uitvoerbaarheid	**Invloedssfeer IenW/DGWB**
3	Voldoende drinkwater	We werken toe naar nieuwe en diverse drinkwaterbronnen met landelijk verbonden drinkwaternet	Wordt er toegewerkt naar? (Niet: zijn er nieuwe bronnen?)	Hoog, vraag is belegd bij provincies en drinkwaterbedrijven	Middel
5	Schoon en gezond water	Uitvoeren SGBP's KRW, derogatiebeschikking, PAGW en uitvoeringsprogramma's zoals voor reducties van medicijnresten en andere chemische stoffen. Provincies geven … bij het maken van gebiedsprogramma's aan welke maatregelen waar nodig zijn om de doelen van KRW, Nitraatrichtlijn, Richtlijn duurzaam gebruik gewasbeschermingsmiddelen en de VHR te halen	a) Worden de maatregelen uit deze instrumenten uitgevoerd? b) Geven provincies dit aan in hun gebiedsprogramma's? Nu NPLG er niet meer is: maken ze überhaupt nog gebiedsprogramma's? (Niet: Zijn medicijnresten etc. gereduceerd?)	Hoog, gaat om uitvoering te geven aan deze regelgeving en programma	Hoog
9	Ruimte voor water	Geen nieuwe landaanwinning (eilanden) toestaan in het IJsselmeergebied	Wordt dit niet toegestaan? (Niet: is er geen nieuwe landaanwinning?)	Hoog	Hoog
10	Ruimte voor water	In de uiterwaarden (die vallen onder de Beleidslijn grote rivieren) geen nieuwe bebouwing toestaan	Wordt dit niet toegestaan? (Niet: vindt er geen nieuwe bebouwing in de uiterwaarden plaats?)	Hoog, moet worden vastgelegd in bestuurlijke afspraken	Hoog
11	Ruimte voor water	Actualiseren van de huidige reserveringszones rond primaire waterkeringen. Aanpassen ruimtelijke plannen en instrumenten van gemeenten en provincies	Zijn de zones geactualiseerd? Zijn de ruimtelijke plannen aangepast? (Niet: is ruimte gereserveerd voor toekomstige dijk- en kustversterkingen?)	Hoog, moet worden vastgelegd in bestuurlijke afspraken	Middel

SK	Thema	Omschrijving SK	Te monitoren *output*	Prioriteit	
				Uitvoerbaarheid	**Invloedssfeer IenW/DGWB**
15	Bodem	Versterken Regie op de inrichting van de ondergrond. Rijk en gemeenten ontwikkelen hiervoor een gezamenlijk instrument	Is het gezamenlijk instrument ontwikkeld? (Niet: Ontwikkelen woningbouw en energietransitie zich zonder de bodem aan te tasten?)	Hoog, gaat om het ontwikkelen van instrumenten Rijk en gemeenten.	Middel
19	Bodem	Bodemverstoring door ontgraving tegengaan en hoogwaardig grond hergebruiken. Daarmee behouden we gezonde en vitale bodems. Het Rijk start pilots.	Heeft het Rijk pilots gestart? (Niet: monitoren van bodemverstoring door ontgraven)	Hoog, geeft aan dat er pilots via provincies, waterschappen en rijk worden opgestart	Middel
21	Bebouwd gebied	Risico's van overstromingen, wateroverlast, bodemdaling en drinkwaterbeschikbaarheid sturend bij de locatiekeuze en inrichting van woningbouw. Provincies nemen in hun ruimtelijke arrangementen het (concept) richtinggevend kader mee.	Hebben de provincies het concept richtinggevend kader meegenomen in hun ruimtelijke arrangementen? (Niet: monitoren van de genoemde risico's)	Hoog, via provincies die een richtinggevend kader ontwikkelen	Middel
23	Bebouwd gebied	Landelijke maatlat voor een klimaat adaptieve en natuur inclusieve bebouwde omgeving toepassen. Daarmee ontwikkelen we gebieden klimaatbestendiger.	De toepassing van de maatlat (Niet: de klimaatbestendigheid van gebieden)	Hoog, door ontwikkeling van maatlat (2022)	Middel

SK's geschikt voor start outputmonitoring
Uit de analyses uitgevoerd per geprioriteerde SK en beschreven in bijlage 3, komt het volgende beeld naar voren. Voor verschillende SK's lijkt het mogelijk om te beginnen met monitoring van de resultaten (*output*) die zijn geboekt in Rijks-, provinciaal of gemeentelijk beleid. Bijvoorbeeld kan voor SK 15, die zich richt op versterken van de regie op de ondergrond, worden gemonitord hoe deze verder wordt uitgewerkt in het NOVI Programma Bodem, Ondergrond en Grondwater (BOG). In BOG is regie op de ondergrond één van de programmathema's. Ook voor verschillende op het waterbeleid gerichte SK's zijn er duidelijke beleidsstructuren of programma's die kunnen worden gemonitord. SK 26 over het minimaliseren van de aanvoer van gebiedsvreemd water krijgt bijvoorbeeld al invulling door lokale waterbeheerders en in het Deltaprogramma. Voor deze SK's is het dus aannemelijk dat er voldoende beleidsontwikkeling is die inzicht geeft in de *output* (resultaten) van de SK's. Voor deze categorie SK's is het dus mogelijk om *output*monitoring uit te voeren.

Hoe deze *output*monitoring verder moet worden geconcretiseerd vraagt om een besluit om de monitoring te gaan inrichten, waarna via nadere afstemming met betrokkenen specifieke informatie per SK kan worden verzameld. Hierbij kan de informatie per SK beschreven in bijlage 3 worden gebruikt als startpunt.

Een belangrijke uitvoeringsvraag voor deze *output*monitoring betreft de beschikbaarheid en toegankelijkheid van beleidsdocumenten. Het opvragen en nalopen van relevante Rijks-, provinciale en gemeentelijke plannen – bijvoorbeeld om te kunnen analyseren welke afspraken zijn gemaakt in gebiedsprocessen over de rol en positie van structurerende keuzes in besluitvorming – is in de praktijk tijdrovend en niet eenvoudig. Er bestaat geen centrale registratie of uniforme ontsluiting van deze documenten, wat de uitvoerbaarheid van monitoring op beleids*output* bemoeilijkt. Het vraagt om slimme zoekstrategieën, mogelijk gebruik van bestaande signaleringssystemen, verkennen van mogelijkheden van de inzet van kunstmatige intelligentie, en bestuurlijke afspraken over het beschikbaar stellen van relevante beleidsstukken.

Tegelijkertijd vraagt monitoring om duidelijkheid over wie wat monitort, en op welk schaalniveau de verantwoordelijkheid ligt. Niet elke SK leent zich voor monitoring door het Rijk alleen; veel beleid onder de SK's wordt uitgevoerd door provincies, gemeenten of waterschappen. Het is daarom noodzakelijk om per SK vast te stellen welke overheid waarvoor verantwoordelijk is, welke beleidsinstrumenten daaraan gekoppeld zijn, en wat dit betekent voor de monitoringstaken. Indien mogelijk kunnen bestaande bestuurlijke afspraken tussen Rijk en medeoverheden richting geven aan deze rolverdeling.

Om een laagdrempelige start te maken met de monitoring is het te overwegen om te beginnen met SK's die liggen binnen de invloedssfeer van het Ministerie van IenW. Hierbij heeft het Ministerie van IenW en meer specifiek DGWB directe invloed via enerzijds beleidsontwikkeling of anderzijds directe betrokkenheid bij de uitvoering als opdrachtgever voor bijvoorbeeld Rijkswaterstaat. Deze SK's zijn hoog geprioriteerd in

Tabel 2 (zie ook bijlage 3 voor andere SK's). Het verkrijgen van de noodzakelijke monitoringsgegevens is voor deze SK's daarom naar verwachting relatief eenvoudig en kan in eerste instantie via interne bronnen binnen het Ministerie van IenW vorm krijgen. Dit maakt de uitvoerbaarheid laagdrempeliger, past bij de beleidsfase waarin WBS zich bevindt, maar heeft wel consequenties voor de interpretatie van de monitoring: het geeft een beperkt beeld.

Aantal SK's vragen om aanvullende beleidsontwikkeling voor monitoring
Een aantal SK's is nog beperkt uitgewerkt binnen hun beleidscyclus, bijvoorbeeld is de bestuurlijke uitvoering niet of maar gedeeltelijk beschreven, of wordt er verwezen naar beleidsinstrumenten die niet meer actueel zijn, zoals het NPLG en de Ladder duurzame verstedelijking. Voor meerdere SK's is er kortom geen bestuurlijke uitvoeringstraject dat kan worden gemonitord. Dit maakt dat monitoring van deze SK's niet zinvol is. Daarom zijn deze SK's laag geprioriteerd en niet opgenomen in Tabel 2.

Voor SK's waarvoor beleidsprogramma's niet meer beschikbaar of nog in ontwikkeling zijn, kan monitoring zich richten op de ontwikkeling van alternatieven waarlangs doorwerking van SK's vorm kan krijgen in het ruimtelijke proces van Rijk, provincies en gemeenten.

3.3 Outcomemonitoring op effecten in ruimtelijk beleid

Deze monitoring richt zich primair op het ruimtelijke domein. Het beoogt inzichtelijk te maken op welke wijze en in welke mate in het ruimtelijke domein meer rekening wordt gehouden met de randvoorwaarden vanuit het water- en bodemsysteem aan de hand van de structurerende keuzes. Dit betreft ook het inzichtelijk maken van de mate waarin de structurerende keuzes daadwerkelijk sturing geven in (de)centraal ruimtelijk beleid. Hieronder wordt een mogelijke opzet van *outcome*monitoring WBS toegelicht.

In de kern richt deze monitor zich op de ontwikkelingen in het ruimtelijk beleid en het integreren van randvoorwaarden vanuit water en bodem daarin. Met deze effectmonitor kan voor zowel het Rijk als decentrale overheden en andere gebiedspartners een beeld worden geschetst van de mate waarin en de wijze waarop SK's en maatregelen toepassing hebben gekregen in het ruimtelijke domein en in hoeverre rekening is of wordt gehouden met water en bodem.

Bij de ontwikkeling van in te zetten instrumenten zijn de volgende vragen relevant: wat kan er nu voor zorgen, welke beleidsinterventies, dat er in ruimtelijke processen rekening wordt gehouden met de randvoorwaarden vanuit het water- en bodemsysteem? Hoe doe je dat? Wat heeft het ruimtelijke beleid en het ruimtelijke proces daarvoor nodig van het water- en bodembeleid? Hoe kan het belang van water en bodem worden geborgd in ruimtelijke besluitvorming?

Daartoe bestaat geen eenduidig stappenplan en zijn meerdere routes te bewandelen, die vooral als kenmerk hebben dat ze (in meer of mindere mate) het bodem- en waterbeleid verbinden met het proces en de werkwijze in het ruimtelijke domein. Bijvoorbeeld door:

1. Ruimtelijke informatie over het water- en bodemsysteem aan te leveren;
2. Informatie aan te leveren over de water- en bodemopgaven in een gebied, zo nodig vertaald naar ruimtelijke informatie;
3. Ervoor te zorgen dat bodem- en waternormen worden vastgelegd in omgevingsinstrumenten zoals vergunningen, etc.
4. Handvatten aan te reiken voor ruimtelijk ordenaars zoals de praktijkgids WBS van het College van Rijksbouwmeester en Rijksadviseurs (CRa) (2023), of door partijen te informeren over de relevantie van het meenemen van het water- en bodemsysteem.

Monitoring zou zich in lijn met bovenstaande kunnen richten op indicatoren die zicht geven op in hoeverre water- en bodemdoelen meesturen in het ruimtelijke proces. De ontwikkeling van een methodiek voor deze monitoring richt zich dus op de routes of interventies waarlangs het beleid WBS intervenieert in het bestaande ruimtelijke proces.

Deze monitoring kan zich richten op communicatietrajecten, uitgewerkte voorbeelden van hoe het kan in gebiedscases, etc. Dergelijke strategieën zijn opgenomen in de Uitvoeringsstrategie WBS en daarvoor kunnen indicatoren worden gedefinieerd die inzicht geven in de mate van verandering die met het instrument wordt bereikt. Met een dergelijke monitor kan worden onderzocht of met deze interventies het ruimtelijke proces wordt verrijkt met het water- en bodemperspectief.

3.3.1 Monitoringsinzet

In een verkennende variant (beperkte inzet) kan ervoor worden gekozen om interviews of vragenlijsten af te nemen bij een beperkt aantal actoren in het ruimtelijke proces gericht op toepassing van SK's, uitgewerkte voorbeelden en inmiddels ontwikkelde instrumenten (zie paragraaf 3.4). Denk hierbij aan het interviewen van een handvol RO-afdelingen bij gemeenten of provincies waarbij wordt getoetst of SK's en/of instrumenten worden gebruikt. Deze verkennende variant levert zo een kwalitatief beeld van in hoeverre WBS wordt meegenomen in het ruimtelijke proces en welke instrumenten hierbij worden gebruikt.

In een integrale variant wordt gemonitord of de gevolgen van ruimtelijke keuzes voor bodem en water samenhangend en gebiedsgericht in beeld zijn gebracht en structurerende keuzes zijn meegewogen in die ruimtelijke besluitvorming. In een integrale variant wordt het merendeel van de gemeenten en provincies betrokken. Deze vorm van monitoring levert een gedetailleerder beeld op van de effectiviteit van WBS, en kan ook aanknopingspunten bieden voor verbeteringen.

3.4 Instrumenten die WBS dichterbij de praktijk brengen

De WBS-monitoring kan gebruik maken van een aantal hulpmiddelen, die voornamelijk vanuit de Rijksoverheid zijn ontwikkeld om WBS dichterbij de praktijk te brengen. Dit zijn instrumenten die de nationale, regionale en lokale implementatie van WBS in het ruimtelijke proces beogen te faciliteren, en kunnen zowel zijn gericht op voortgang van de SK's (*output)* als voortgang van de ontwikkeling van de ruimtelijke processen (*outcome*). In hoeverre deze instrumenten het ruimtelijke proces beïnvloeden kan een centraal onderdeel zijn van de WBS-monitoring, ook omdat deze instrumenten voor een deel al concreet zijn. Hierop vooruitlopend hebben we een niet uitputtend overzicht gemaakt van verschillende beschikbare instrumenten, een korte beschrijving gegeven per instrument en – wanneer van toepassing – aangegeven welke SK's deze instrumenten ondersteunen. Hieruit komt een eerste beeld wat monitoring nu al kan opleveren en wat nog om aanvulling vraagt.

3.4.1 Instrumenten

Instrument 1: CRa Praktijkgids Water en Bodem Sturend, hoe dan?
Gebaseerd op een eerdere inventarisatie van projecten gericht op het water- en bodemsysteem concludeert het CRa dat professionals in het ruimtelijk domein concrete handvatten missen om de WBS-visie te verbinden met de praktijk. Daarom heeft het CRa een praktijkgids uitgebracht om aan de hand van zes stappen in projecten, programma's en beleidsontwikkeling te werken vanuit het principe WBS (2023).

Deze praktijkgids schrijft verschillende stappen voor (zie figuur 5). In stap 1 wordt gestart met een analyse van de ondergrond, waarin onder andere de fysische, hydrologische, biologische, archeologische aspecten terugkomen. In stap 2 wordt ver vooruit en naar het grote geheel gekeken, waarin veranderingen in het gebied worden meegewogen zoals demografische veranderingen, *impact* van klimaatverandering, stads- en economische ontwikkelingen. In stap 3 wordt ingegaan op kantelpunten, zoals wat is de *impact* van piekafvoeren, verdroging, bodemuitputting, bodemdaling op de RO. In stap 4 worden de gebiedskenmerken en -plannen betrokken, zoals stedelijke vernieuwing en uitbreiding, transitie landbouw, energietransitie, klimaatadaptatie en natuuropgaven. Dit wordt in stap 5 verkend met toekomstscenario's, zoals de ontwikkeling van waterberging, natuurontwikkeling, recreatie. In stap 6 wordt een ontwikkelstrategie gemaakt, door de toekomstscenario's te verbinden met het heden, en door het aangeven van keuzemomenten en kantelpunten.

Deze praktijkgids redeneert daarmee niet vanuit het oppakken en uitwerken van specifieke SK's maar geeft handvatten aan het algemene proces dat doorlopen kan worden om WBS centraler te stellen in de RO-praktijk. Vanuit WBS-monitoring geredeneerd kan worden nagegaan in hoeverre deze gids en de daarin beschreven werkwijze wordt toegepast in de uitvoeringspraktijk om deze "omkering" in de RO te bewerkstelligen. Met behulp van interviews of enquêtes kan ook inzicht worden gekregen in mogelijke verbeteringen/verhelderingen van deze gids of de ontwikkeling van aanvullende instrumenten die specifieke stappen van de gids verder kunnen ondersteunen.

Figuur 5 Zes stappen voor WBS om te doorlopen, opgesteld door het CRa om een WBS-invalshoek rond ruimtelijke ordening en ruimtelijke ingrepen te bewerkstelligen. Bron: CRA, 2023, p. 13)

Instrument 2: CRa water en bodem als basis, 10 lessen uit de regio
Deze rapportage geeft aan de hand van lessen en ervaringen uit de praktijk informatie om tot implementatie te komen van WBS in de regio (College van Rijksbouwmeester en Rijksadviseurs, 2024). In deze rapportage wordt aandacht gegeven aan de veronderstelling dat de WBS-principes als een keurslijf kunnen worden ervaren en gebiedsontwikkeling in de weg staan. Hier wordt het perspectief tegenover gezet dat de WBS-regiobijeenkomsten ook kansen laten zien om "samen een aantrekkelijk toekomstperspectief te ontwerpen" (College van Rijksbouwmeester en Rijksadviseurs, 2024, p. 6). Dit wordt ook concreet gemaakt, met bijvoorbeeld een wijkpark als waterbatterij, superwadi's of nieuwe vormen van compacte bebouwing. Dit rapport geeft dus vooral inspiratie voor wat er kan wanneer de WBS-principes worden toegepast. Ook wordt met praktijkvoorbeelden geïllustreerd dat actie noodzakelijk is omdat verdroging, verzilting, bodemdaling en funderingsproblematiek op de loer liggen. Dit vraagt soms om pijnlijke keuzes maar levert vaak een beter perspectief op dan doorgaan op de huidige weg, zo is de inschatting.

Verder wordt geconstateerd dat de 33 SK's nog vrij technisch en losstaand van elkaar zijn omschreven. Om sneller concreet te worden zou het beter zijn om verder te kijken dan deze technische maatregelen en meer te richten op hoe WBS kan bijdragen aan het mooier en gezonder maken van de leefomgeving. Een dergelijke aanpak sluit ook beter aan bij het ruimtelijke proces.

Deze rapportage motiveert dus het (regionaal/lokaal) bestuur door veronderstellingen op te helderen en kansen van WBS met praktijkvoorbeelden te illustreren. Vanuit WBS-monitoring kan getoetst worden in hoeverre deze inzichten het ruimtelijke proces positief hebben beïnvloed en wat hier mogelijk nog aan kan worden aangevuld.

Instrument 3: Landelijke maatlat voor een groene, klimaatadaptieve gebouwde omgeving
De Landelijke maatlat voor een groene, klimaatadaptieve gebouwde omgeving richt zich op de thema's biodiversiteit en natuurinclusiviteit, droogte, bodemdaling, hitte, gevolgbeperking overstromingen en wateroverlast (zie figuur 6) (Ministerie van Buitenlandse Zaken en Koningkrijksrelaties, 2023). Voor elk van deze onderwerpen zijn normen, richtlijnen en een voorkeursvolgorde aangegeven. Via WBS-monitoring kan worden getoetst in hoeverre deze maatlat wordt toegepast.
Het monitoren van dit instrument draagt ook bij aan monitoring voor specifieke SK's, omdat de maatlat expliciet wordt genoemd onder SK23 (thema Bebouwd gebied).

Opgelet: in april 2025 heeft het kabinet aangekondigd de maatlat te gaan aanpassen. De maatlat gaat alleen gelden voor de gebiedsinrichting. Daarnaast wordt de richtlijn over warmtewerende oppervlakken uit de maatlat geschrapt.

Figuur 6 Overzicht Landelijke maatlat voor een groene, klimaatadaptieve gebouwde omgeving. Bron: (Ministerie van Buitenlandse Zaken en Koningkrijksrelaties et al., 2023, p. 1)

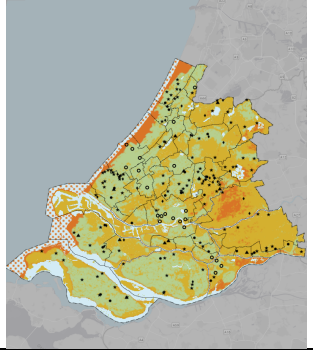
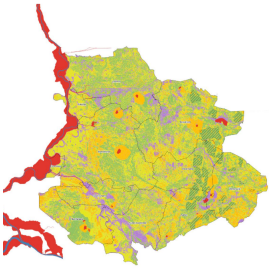

Instrument 4: Ruimtelijke afwegingskader klimaatadaptieve gebouwde omgeving
Dit instrument is ontwikkeld in opdracht van het Ministerie van IenW en het ministerie van Buitenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties voor het WBS-thema "Bebouwd gebied" (SK's 21 t/m 24) en is vooral gericht op het beperken van de risico's van overstromingen, wateroverlast en bodemdaling door ruimtelijke keuzes te maken over waar wel en niet te bouwen. Het afwegingskader dient te worden toegepast op alle projecten waarvoor na 1 januari 2025 een bestemmingsplan wordt vastgesteld. Dit instrument omvat ook een gecombineerde sturingskaart die inzicht geeft in het water- en bodemsysteem op de aspecten overstromingsrisico, bodemdaling, drinkwaterbeschikbaarheid, en regionale reserveringen. Dit moet ertoe leiden dat deze aspecten centraler worden meegenomen in locatiekeuze en inrichting en ontwerp. Hierbij geven de sturingskaarten aan dat er voor bepaalde locaties mitsen en maren zijn voor de uitvoering.
In de WBS-monitoring kan worden nagegaan in hoeverre dit instrument ook daadwerkelijk is toegepast bij het afwegen en inrichten van nieuwe bouwlocaties (Kolen et al., 2023).

Instrument 5. WBS Borgingskalender
De Borgingskalender (MinIenW, 2024a) maakt een vergelijkbaar onderscheid tussen een Water en Bodem spoor en Integraal Ruimtelijk Spoor. De borgingskalender benoemt maatregelen per SK en geeft aan welke concrete stappen nog moeten worden gezet en hoe dit moet doorwerken in bijvoorbeeld de beleidscyclus. Voor de monitoring van WBS kan nagegaan worden in hoeverre de maatregelen zijn opgepakt en uitgevoerd in de praktijk.

Overige instrumenten
In onderstaande Tabel 3 staan nog twee voorbeelden van ontwikkeld instrumentarium, op regionaal schaalniveau.

Tabel 3 Voorbeelden WBS-instrumentarium op regionaal schaalniveau

Schaalniveau	Provinciaal	Regionaal
Titel instrumentarium	**Klimaat-onderlegger Zuid-Holland waarbij water en bodem sturend zijn**	**Signaleringskaart WBS**
Omschrijving	Set kaarten die inzicht verschaft in de uitdagingen die water, bodem en klimaat meegeven voor bebouwing, landbouw en natuur.	Een hulpmiddel voor het maken van locatieafwegingen en inrichtings-keuzes bij stedelijke ontwikkeling.
Visualisatie		

Schaalniveau	Provinciaal	Regionaal
Titel instrumentarium	**Klimaat-onderlegger Zuid-Holland waarbij water en bodem sturend zijn**	**Signaleringskaart WBS**
Ontwikkelaar	Provincie Zuid-Holland en Zuid-Hollandse waterschappen, 2023	Samenwerking water Achterhoek, 2025
Bron	(Defacto Stedenbouw, 2023)	(Samenwerking Water Achterhoek, 2026)

Nog te ontwikkelen instrumenten
De huidige instrumenten die concreet zijn ontwikkeld voor WBS of genoemd worden in SK's sluiten vooral aan op ruimtelijke vraagstukken in het bebouwd gebied. Op andere thema's ontbreekt een concrete verwijzing naar instrumenten of worden genoemde instrumenten niet meer gerealiseerd.

In de Borgingskalender (MinIenW, 2024a) wordt het instrument Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) genoemd voor de WBS-thema's Voldoende water (zie ook SK2), Ruimte voor water (zie ook SK 12) en Laagveengebieden (zie ook SK 25). Het NPLG is echter inmiddels geschrapt (Directoraat Generaal Landelijk Gebied en Stikstof, 2024). Hierdoor ontbreekt het voor deze SK's aan instrumenten voor implementatie in het ruimtelijke proces. Verder wordt er voor het thema Bebouwd gebied verwezen naar de Ladder duurzame verstedelijking. Ook dit instrument is geschrapt en voor de betreffende SK's is nog niet verduidelijkt welke andere/nieuwe instrumenten hiervoor gaan worden benut.

Voor het WBS-thema bodem zijn geen instrumenten of programma's opgenomen gericht op de verbetering van het ruimtelijke proces vanuit WBS-perspectief. Wel werkt het Ministerie van IenW momenteel het Nationale Omgevingsvisie (NOVI)-Programma Bodem, Ondergrond en Grondwater (BOG) uit, dat deze rol wel kan invullen. Bijvoorbeeld is binnen BOG een van de thema's het versterken van de regie op de inrichting van de ondergrond. Dit sluit vrijwel naadloos aan bij de doelstelling van SK15. Er zit dus een duidelijke link tussen BOG en WBS en dat maakt het dus ook nuttig om dit programma te monitoren op de aspecten relevant voor WBS.

3.5 Verkenning aanpak lerend evalueren

De verkenning van lerend evalueren, omschreven in bijlage 2, laat zien dat WBS een beleidsterrein is waar lerend evalueren veel kan opleveren. Het gaat om een complexe transitieopgave, waarin doelen, instrumenten en context zich gaandeweg ontwikkelen en waar vele actoren bij betrokken zijn van nationaal tot lokaal niveau, van beleidsmaker tot projectontwikkelaars, industrie en grondeigenaren. De complexiteit maakt dat er niet altijd bekend is wat werkt. Deze context maakt het waardevol om niet alleen te kijken naar *outcome* en *output*, maar om ook onderweg samen te leren: wat werkt in de praktijk, waar schuurt het, welke randvoorwaarden helpen of hinderen?

Voordelen van de lerende aanpak zoals beschreven in de bijlage geeft een lerende aanpak ruimte voor reflectie op aannames of onderliggende

overtuigingen en waar beleidsmakers en beslissers in de praktijk tegenaan lopen. Daarnaast kan expliciet worden gemaakt wat barrières en kansen zijn en zo handelingsperspectief te ontwikkelen wanneer er nog weinig ervaring of kennis voor bestaat. Daarmee maakt lerend evalueren het mogelijk om tijdens de uitvoering bij te sturen, in plaats van pas aan het einde vast te stellen dat iets niet goed werkt.

We zien twee concrete aanknopingspunten voor de lerende evaluatie in de huidige fase.
Ten eerste bij het monitoren van het beleid van een aantal structurerende keuzes is dan ook de suggestie om bij het houden van interviews en workshops met beleidsmakers niet alleen te denken aan de output. Ook kan worden gevraagd naar aannames die leiden tot het wel of niet realiseren van die output of welke barrières er zijn.

Ten tweede, binnen het programma Bodem, Ondergrond en Grondwater (BOG), dat een aantal structurerende keuzes van WBS verder uitwerkt, wordt in het conceptprogramma expliciet een lerende aanpak gehanteerd voor nieuwe vraagstukken waarvoor kennis en handelingsperspectief nog moeten worden ontwikkeld (Feij & Fitzpatrick, 2025). Dit geldt specifiek voor voorkeursinstrumenten en focust zich op de doorontwikkeling daarvan. Daarmee kan BOG goed functioneren als proeftuin om lerend evalueren concreet vorm te geven: kleinschalig genoeg om bestuurlijk en organisatorisch haalbaar te zijn, maar inhoudelijk sterk verbonden met de kern van WBS. Hier kan ervaring worden opgedaan met werkvormen, randvoorwaarden en meerwaarde van de lerende evaluatie. Later kunnen deze lessen worden toegepast voor het beleid WBS als geheel.

4 Conclusie en aanbevelingen aanpak monitoring WBS

4.1 Conclusie

Resumerend is de aanpak van de monitoring van het beleid WBS gericht op zowel het resultaat (*output*) als de effecten (*outcome*) zinvol:

1. Resultaatmonitor, gericht op het monitoren van de uitwerking van de 33 SK's en maatregelen zodat ze kunnen worden toegepast in het ruimtelijke proces en bij keuzes over ruimtelijke inrichting;
2. Effectmonitor, gericht op het monitoren van of en hoe de gevolgen van ruimtelijke keuzes voor bodem en water samenhangend en gebiedsgericht in beeld zijn gebracht en zijn meegewogen in die ruimtelijke keuzes.

Concluderend volgt hieronder in tabel 4 en 5 een uitwerking voor zowel een verkennende als integrale inzet van de monitoring. Voor de huidige beleidsfase adviseren we om verkennend te starten met zowel de resultaatmonitor als de effectmonitor. Begin bij de resultaatmonitor met een beperkte set uitvoerbare SK's binnen de invloedssfeer van IenW/DGWB. Ontwikkel parallel een verkennende effectmonitor om zicht te krijgen op de daadwerkelijke doorwerking van WBS in ruimtelijke processen. Bouw beide vervolgens stapsgewijs uit, om met een integrale monitor zicht te krijgen op wat werkt en waar en hoe bijsturing nodig is.

Tabel 4 Uitwerking van verkennende en integrale monitoring voor resultaatmonitoring van WBS

***Output*monitoring – SK's en maatregelen**		
Inzet	Verkennend	Integraal
Wat levert deze monitor op?	Een eerste beeld voor een beperkte set prioritaire SK's. Gericht op *output*monitoring binnen de invloedssfeer van IenW/DGWB: welke programma's, afspraken, regels en beleidsdocumenten zijn er ontwikkeld of aangepast?	Een compleet beeld voor alle SK's, in lijn met bijlage 3. Dit maakt zichtbaar waar doel, instrumenten of beleidsroute nog niet scherp genoeg zijn om de voortgang ervan te kunnen monitoren.
Hoe kan deze monitor worden uitgevoerd?	Start bij SK's die in de invloedssfeer van IenW/DGWB liggen. Gebruik bestaande beleidsdocumenten en stem af met dossierhouders IenW.	Analyse voor alle SK's. Op basis van beleidsdocumenten en interviews/vragenlijsten. Beschikbaarheid en toegankelijkheid van beleidsdocumenten kunnen een knelpunt zijn, want er bestaat geen centrale ontsluiting.
Wat zijn voordelen van deze monitor?	Snel, uitvoerbaar binnen DGWB. Lage data- en capaciteitsbehoefte. Beperkt risico op discussie over indicatoren.	Volledig overzicht, sterker beeld voor prioritering en verantwoording. Geeft beter zicht op waar doorontwikkeling nodig is.

***Output*monitoring – SK's en maatregelen**		
Inzet	Verkennend	Integraal
Wat zijn nadelen van deze monitor?	Beperkte dekking. Ongeschikt om een totaalbeeld te geven van alle SK's.	Zware uitvoering. Vraagt heldere definities. Grote variatie tussen SK's in abstractieniveau en uitvoeringsplan vraagt om maatwerk per SK. Indicatoren vragen afstemming en richtlijnen om tot bestendigde definities te komen. Ook het verzamelen van beleidsdocumenten kan veel tijd kosten.
Wat kost uitvoering van deze monitor?	Enige coördinatie en beperkte dataverzameling voor een beperkte set SK's. Eenvoudige analyse.	Structurele capaciteit voor dataontsluiting en -management, analyse, duiding en afstemming met betrokken overheden en uitvoeringspartijen.
Passend bij huidige fase WBS-beleidscyclus?	Ja. Voor de huidige fase van WBS-beleid, waarin nationaal, regionaal en lokaal beleid veelal nog tot implementatie en uitvoering moet komen, wordt deze monitor als meest passend beschouwd.	Nee. Inhoudelijk is complete SK-monitoring weliswaar meest passend, maar vraagt om stapsgewijs uitbouwen en prioriteren, dus verkennend beginnen.
Geschikt als nulmeting?	Ongeschikt als nulmeting omdat het geen volledig en kwantitatief beeld schetst. Geeft beperkt inzicht in causaliteit.	Ja, maar is arbeidsintensief.
Doelgroep monitor	DGWB /IenW: + Tweede Kamer: -/+ Gemeenten/provincies: -/+ Breed publiek: -	DGWB/IenW: ++ Tweede Kamer: + Gemeenten/provincies: Breed publiek: -/+ (bij goede duiding/visualisatie)

Tabel 5 Uitwerking van verkennende en integrale monitoring voor effectmonitoring van WBS

***Outcome*monitoring – Effecten van WBS-beleid**		
Inzet	Verkennend	Integraal
Wat levert deze monitor op?	Geeft een eerste beeld van in welke mate de randvoorwaarden van water en bodem (i.e. de SK's en maatregelen) worden gebruikt bij ruimtelijke processen.	Uitgebreid en onderbouwd beeld van doorwerking van WBS in ruimtelijke processen: welke WBS-maatregelen zijn toegepast in (gebieds)plannen/ besluiten, en heeft dit geleid tot besluiten die de randvoorwaarden vanuit het water- en bodemsysteem respecteren
Hoe kan deze monitor worden uitgevoerd?	Korte uitvraag via interviews/ vragenlijsten bij enkele partijen met zicht op de ruimtelijke uitvoeringspraktijk (bv. Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), Interprovinciaal Overleg (IPO),	Mix van: (1) systematische documentanalyse (representatieve steekproef of breed) van omgevingsvisies/-plannen, programma's en besluiten; (2) bredere uitvraag bij meerdere instanties; (3) casusverdieping.

***Outcome*monitoring – Effecten van WBS-beleid**		
Inzet	Verkennend	Integraal
	ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening (VRO)).	
Wat zijn voordelen van deze monitor?	Snel, uitvoerbaar voor DGWB; lage data- en capaciteitsbehoefte. Bovendien vergt deze monitor beperkte capaciteit, kennis en data.	Sterk voor verantwoording en trendanalyse; laat verschillen tussen regio's/typen plannen zien; bruikbaar om wat werkt en waar borging hapert te duiden. Geeft een rijk beeld van de effecten van WBS.
Wat zijn nadelen van deze monitor?	Deze monitor levert geen kwantitatief onderbouwd en gedetailleerd beeld van de realisatie van WBS.	Zware uitvoering. Vraagt heldere definities/afbakening en toegang tot veel plandocumenten; risico op tijdrovend nalopen bij gebrek aan standaardisatie/opslag/toegang.
Wat kost uitvoering van deze monitor?	Beperkte kosten.	Hogere kosten: structurele capaciteit, evt. externe ondersteuning, terugkerende dataverzameling/ analyse.
Passend bij huidige fase WBS-beleidscyclus?	Ja. Voor de huidige fase van WBS-beleid, waarin nationaal, regionaal en lokaal beleid vaak nog tot implementatie en uitvoering moet komen, wordt deze monitor als passend beschouwd.	Nee, eventueel gefaseerd opbouwen op basis van verkennend.
Geschikt als nulmeting?	Minder geschikt als nulmeting omdat het geen volledig en kwantitatief beeld schetst.	Goed, mits indicatoren/steekproef eenduidig vastliggen (dan vergelijkbaar in de tijd).
Doelgroep monitor	DGWB /IenW: + Tweede Kamer: -/+ Gemeenten/provincies: - Breed publiek: -	DGWB/IenW: ++ Tweede Kamer: + Gemeenten/provincies: -/+ (meer waarde, maar ook meer inzet nodig) Breed publiek: -/+ (bij goede duiding/visualisatie)

4.2 Aanbevelingen

Hieronder volgen enkele aanbevelingen voor de aanpak van de monitoring van het WBS-beleid.

1. **Start gefaseerd met een compacte beleidsmonitor voor een aantal SK's**
   Begin met SK's waarvoor de beleidsinstrumenten al min of meer zijn uitgewerkt (zie tabel 2 in hoofdstuk 3.2), de bestuurlijke uitvoering is beschreven en die binnen de invloedssfeer liggen van DGWB. Dat geldt voor meerdere water-SK's en enkele bodem-SK's. Ontwikkel indicatoren voor deze SK's. Wees je bewust van de beperkingen. Ondersteun de betrokken dossierhouders en beleidsmakers bij de uitwerking van SK's waarvoor dat nodig is. Stem waar nodig af met andere ministeries zoals LVVN, BZK en VRO. Ontwikkel indicatoren voor de voortgang hiervan.

2. **Ontwikkel parallel een monitoring gericht op de effecten van het WBS-beleid**
   Om inzicht te krijgen in de vraag in hoeverre WBS bijdraagt aan de beoogde transitie in de ruimtelijke ordening en inrichting, en daarmee bijdraagt aan de doelen van het water- en bodembeleid, is een monitoringssystematiek nodig die duidelijk maakt of SK's daadwerkelijk doorwerken in ruimtelijke plannen en besluiten. Dit kan met een verkennende inzet starten, en kan uitgroeien tot een integrale inzet om een rijker beeld te krijgen waaruit meer aangrijpingspunten zichtbaar worden voor verdere versterking van het WBS-beleid. Een verkennende inzet beschouwt de instrumenten die al in enige mate zijn ontwikkeld en op het nationale niveau. Een integrale inzet beschouwt alle instrumenten en niveaus van nationaal tot decentrale overheden in hun samenhang.
   Ontwikkel daarnaast indicatoren die inzicht geven of WBS tot andere ruimtelijke ordenings- of inrichtingskeuzes heeft geleid, of tot ander ruimtegebruik, passender bij het water- en bodemsysteem.
3. **Leer tijdens de uitvoering van WBS**
   Om zicht te krijgen op de interbestuurlijke transitieopgave met veranderende doelen, instrumenten en context, is een lerende aanpak relevant om grip te krijgen op waar het schuurt in de praktijk, welke aannames moeten worden bijgesteld en welke afspraken helpen. Organiseer daartoe een lerende aanpak, in eerste instantie rond een beperkt aantal thema's of casussen.
4. **Maak afspraken over rolverdeling, te monitoren schaalniveau en het gebruik van monitoringsinformatie**
   Monitoring van WBS creëert een vraag naar gegevens en duiding, zowel binnen het Rijk (met name IenW) als bij provincies, waterschappen en gemeenten. Afspraken over rolverdeling ('wie doet wat'), gewenst schaalniveau en gebruik van de resultaten beheerst het risico van overvraging of juist onderbenutting.
5. **Bouw de monitor stapsgewijs uit**
   Evalueer met betrokken actoren periodiek de bruikbaarheid van de indicatoren en pas deze aan op basis van ervaring. Breid de monitoring stapsgewijs uit op basis van toegevoegde waarde voor sturing, leren of verantwoording. Zo wordt niet alleen de monitor integraler, maar groeit ook de bijdrage van monitoring aan de ontwikkeling en borging van WBS.

Literatuur

Beers, P. J. (2022, September 1). *Vier kopzorgen voor transitiemakers… en hoe Reflexief Monitoren kan helpen*. https://drift.ffbvps.nl/nl/publicaties/vier-kopzorgen-voor-transitiemakers-en-hoe-reflexief-monitoren-kan-helpen/

College van Rijksbouwmeester en Rijksadviseurs. (2024, November 21). *Water en bodem als basis—10 lessen uit de regio*. College van Rijksbouwmeester en Rijksadviseurs (CRa). https://www.collegevanrijksadviseurs.nl/site/binaries/site-content/collections/documents/2024/11/21/water-en-bodem-als-basis-10-lessen-uit-de-regio/Water+en+bodem+als+basis+-+10+lessen+uit+de+regio.pdf

College van Rijksbouwmeester en Rijksadviseurs (CRa). (2023, September). *Water en bodem sturend, hoe dan? Praktijkgids voor een ontwerpende aanapk*. College van Rijksbouwmeester en Rijksadviseurs (CRa). https://www.collegevanrijksadviseurs.nl/site/binaries/site-content/collections/documents/2023/11/09/praktijk/20231123HRes+CRA_bodem+en+water+sturend+A5.pdf

Defacto Stedenbouw. (2023). *Klimaatonderlegger Zuid-Holland waarbij water en bodem sturend zijn*. Provincie Zuid Holland en Waterschappen Zuid Holland. https://pzh.notubiz.nl/document/12470135/1

Directoraat Generaal Landelijk Gebied en Stikstof. (2024). *Beantwoording Kamervragen over schrappen NPLG*. Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur.

Feij, P. A., & Fitzpatrick, J. W. (2025). *Nationaal programma Bodem, Ondergrond en Grondwater Reactienota notitie reikwijdte en detailniveau (NRD)*. Witteveen en Bos. https://open.overheid.nl/documenten/99c61ae5-2493-4b51-96cf-ac22a0a79595/file

Folkert, R., Bouwma, I., Kuindersma, W., van der Hoek, D.-J., Gerritsen, A., & Kunseler, E. (2020). *Lerende evaluatie van het Natuurpact 2020: Gezamenlijk de puzzel leggen voor natuur, economie en maatschappij* (No. 3852; p. 185). Planbureau voor de Leefomgeving. https://www.pbl.nl/publicaties/lerende-evaluatie-van-het-natuurpact-2020#auteurs

Folkert, R., Verwoerd, L., & Verwest, F. (2018). Lerend evalueren: Navigeren tussen verantwoorden en leren. *Beleidsonderzoek Online*. https://doi.org/10.5553/BO/221335502018000007001

Huitzing, H., van den Broek, L., Brouwers, H., van Dam, F., van Eerdt, M., de Hoop, E., Loeber, A., Nabielek, P., Regeer, B., Sengers, F., & de Vries, R. (2021). *Lerende evaluatie Interbestuurlijk Programma Vitaal Platteland Samenwerken aan een vitaal landelijk gebied* (No. 3980). Planbureau voor de Leefomgeving. https://www.pbl.nl/publicaties/lerende-evaluatie-interbestuurlijk-programma-vitaal-platteland#kenmerken

Kabinet Rutte IV. (2021, December 15). *Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst* [Coalitieakkoord]. https://open.overheid.nl/documenten/ronl-f3cb0d9c-878b-4608-9f6a-8a2f6e24a410/pdf

Koekoek, A., & Kroes, S. (2024, November 26). *Behoefteonderzoek WBS in beeld*. Climate Adaptation Services.

Kolen, B., Thonus, B., Valkenburg, L., Zwaan, J., & Nilesen, A. L. (2023, September). *Ruimtelijk afwegingskader klimaatadaptieve gebouwde omgeving*. https://open.overheid.nl/documenten/dpc-70aea1415d93774841338e28ce7d6ab1c6051be9/pdf

Kunseler, E., Verwoerd, L., Vandenbussche, L., Boonstra, H., Swinkels, S., & van der Hel, S. (2024). *Klimaatbeleid richten op maatschappelijke transformatie—Eindrapport Lerende Evaluatie Klimaatbeleid* (No. 5392). Planbureau voor de Leefomgeving.

Mierlo, B. van. (2010). *Reflexive monitoring in action: A guide for monitoring system innovation projects*. Wageningen UR, Communicatie en Innovatiestudies [etc.].

MinIenW. (2022, November 25). *Kamerbrief betreft Water en Bodem Sturend* [Kamerbrief]. https://open.overheid.nl/documenten/ronl-c35e65eba0903d738ae26dab222462337b0d8de7/pdf

MinIenW. (2024a). *Uitgewerkte borgingskalender*. https://open.overheid.nl/documenten/dpc-62056d8888526fe2575b33391fcc333b20d1ce14/pdf

MinIenW. (2024b, June 10). *Voortgangsrapportage Water en Bodem sturend*. https://open.overheid.nl/documenten/dpc-cda272aebae5a9a77c7bf29baa99332a1d4d4c06/pdf

MinIenW, Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Interprovinciaal Overleg, & Unie van Waterschappen. (2023, September). *Landelijke Strategie en Interbestuurlijke Uivoeringsagenda Water en Bodem Sturend 2023-2024*. https://open.overheid.nl/documenten/dpc-05595c599e9a5c3393fd101ad3af241e80845d3e/pdf

Ministerie van Buitenlandse Zaken en Koningkrijksrelaties. (2023). *Aanbieding Landelijke maatlat voor een groene klimaatadaptieve gebouwde omgeving en verkenning groennorm* [Kamerbrief]. https://open.overheid.nl/documenten/ronl-cba8e18abd991aba311834eb957f270aa3081c80/pdf

Ministerie van Buitenlandse Zaken en Koningkrijksrelaties, Ministerie van IenW, Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Interprovinciaal Overleg, & Unie van Waterschappen. (2023). *Landelijke maatlat—Factsheets en overzichtstabel*. https://open.overheid.nl/documenten/ronl-6fc860b398612d91d66d38bbb47ed0de9bfb9071/pdf

Niesten, M., van Doorn - Hoekveld, W., & Frambach, M. (2024). *Verkenning Water & Bodem Sturend* (Nos. 11209198-017-ZWS-0001). Deltares. https://publications.deltares.nl/11209198_017_0001.pdf

Planbureau voor de Leefomgeving. (n.d.-a). *Wat is lerend evalueren?* Planbureau voor de Leefomgeving. Planbureau Voor de Leefomgeving. Retrieved https://www.pbl.nl/lerend-evalueren/wat-is-lerend-evalueren

Planbureau voor de Leefomgeving. (n.d.-b). *Water en bodem in de RO*. Planbureau voor de Leefomgeving. Atlas van de Regio - Ruimtelijke Differentiatie En Integratie in Kaart. Retrieved August 31, 2026, from https://themasites.pbl.nl/atlas-regio/themas/water-bodem-ro/

Rijksoverheid. (2026, May 27). *Beleidskompas*. Rijksoverheid. https://www.kcbr.nl/ontwikkelen-beleid-en-regelgeving/beleidskompas

Samenwerking Water Achterhoek. (2026). *Signaleringskaart Water en Bodem Sturend*. https://storymaps.arcgis.com/stories/06d37da079d442a1857fe6df921c072b

Verwoerd, L., de Weger, E., Schrammeijer, B., de Hoop, E., & Kunseler, E. (2023). *Lerende en creatieve tools voor onderzoek met stakeholders* (No. 4876; p. 73). https://www.pbl.nl/publicaties/lerende-en-creatieve-tools-voor-onderzoek-met-stakeholders

Bijlage 1 Overzicht van werksessies en bijbehorende memo's

Tabel B1.1 Overzicht belangrijkste werksessies met dossierhouders en andere medewerkers IenW en opgeleverde producten ten behoeve van Monitoring WBS (2024 - 2026). De memo's zijn allen intern opgeleverd aan de beleidsmakers en niet openbaar beschikbaar

Wanneer:	**Wat:**
23 sep. '24	Memo lessen voor ontwikkeling monitoring WBS uit 1) Uitvoeringsprogramma's bescherming drinkwater, 2) Nationaal Milieuprogramma's, 3) Monitoring Nationaal Programma Landelijk Gebied
25 sep. '24	Brede werksessie #1: Verkennen Monitoring WBS
12 nov. '24	Werksessie met regieteam WBS (Kapstok voor monitoring)
21 nov. '24	Monitoring WBS: Inventarisatie aanpalende programma
4 dec. '24	Brede werksessie #2: Uitgangspunten Monitoring WBS
17 dec. '24	Werksessie toelichting aanjaagteam WBS
31 maart '25	Memo Monitoring WBS, Resultaat 2024 en Plan van Aanpak 2025
15 apr. '25	Werksessie DGWB, Deltares, RIVM (Toetsen prototype systematiek voor monitoring resultaten en effecten van (clusters van) structurerende keuzes)
13 mei '25	Werksessie met regieteam WBS + (Delen inzichten en toetsen prototype systematiek voor SK24 en SK25)
26 jun. '25	Toelichting stuurgroep WBS
22 juli '25	Memo Monitoring WBS - Toelichting methodiek en uitwerking per SK
Sept-nov '25	Bijdrage aan themasessies in het kader van de update borgingskalender WBS
8 juni '26	Workshop IenW, RIVM, Deltares betreft afronding rapportage monitoring WBS

Bijlage 2 Verkenning Lerende Evaluatie

Wat is een lerende evaluatie?

Lerend evalueren, ook wel bekend als reflexieve monitoring, is een evaluatiemethode waarbij onderzoekers en beleidsmakers gezamenlijk optrekken om de kwaliteit van het beleid te verbeteren tijdens de uitvoering van het beleid en de evaluatie daarvan (Mierlo, 2010; Planbureau voor de Leefomgeving, n.d.-a). Het is met name geschikt voor complexe en interbestuurlijke programma's zoals WBS, waarin doelen, beleidsinstrumenten en context gaandeweg veranderen. Het proces is iteratief, geschikt om verschillende stakeholders te betrekken, en kan vorm krijgen via o.a. leeragenda's, gebiedscasussen en reflectiebijeenkomsten.

Zo kan bijvoorbeeld een (dynamische) leeragenda fungeren als een gestructureerd hulpmiddel om systematisch te leren van de praktijk en om gedurende de uitvoering van beleid gezamenlijk te reflecteren en bij te sturen. Voor de implementatie van het beleid WBS zou bijvoorbeeld centraal kunnen staan het inzichtelijk maken van wat werkt bij de toepassing en borging van structurerende keuzes in gebiedsprocessen, en welke bestuurlijke en maatschappelijke, maar ook beleidsmatige, randvoorwaarden daarvoor nodig zijn. De leeragenda bevat inzichten uit gezamenlijke reflectiemomenten, praktijkgerichte leerdoelen, concrete onderzoeksvragen en vervolgacties. Om tot een leeragenda te komen kunnen verschillende instrumenten worden ingezet, zoals bijvoorbeeld casus- en stakeholderanalyses, interviews of werksessies met betrokken partijen zoals overheden, uitvoerders en kennisinstellingen. De uitkomsten worden tussentijds gedeeld en benut om de aanpak, maatregelen en borging aan te scherpen. Zo ontstaat een leerproces dat jaarlijks wordt ingezet om de uitvoering en monitoring van WBS verder te versterken. Mogelijke vragen in de leeragenda kunnen zijn: Hoe worden de structurerende keuzes van WBS toegepast in verschillende provinciale gebiedsprogramma's zoals programma BOG of programma Nationale OmgevingsVisie Executie (NOVEX)? Wat zijn succesfactoren en knelpunten bij de borging van WBS in instrumenten zoals omgevingsplannen en waterprogramma's? Lerend evalueren is géén vaststaande methode die altijd op dezelfde manier moet worden toegepast (Folkert et al., 2018). Het is juist een open, adaptieve benadering, die per context anders kan worden ingevuld. De vormgeving hangt af van factoren zoals beschikbare capaciteit, centrale onderzoeksvraag, energie en behoefte in het veld, bestuurlijk commitment en de fase van beleid.

Aanpak

We hebben de waarde van lerend evalueren voor WBS verkend door middel van een quickscan van de literatuur en vijf verkennende interviews.

Quick scan literatuur
Participatief onderzoek, waaronder lerend evalueren, wordt steeds gangbaarder in de praktijk. Dit blijkt ook uit het aantal publicaties, praktijkvoorbeelden en ontwikkelde methodieken en concrete handvatten voor hoe dit dan goed te doen. In onze quick scan hebben wij ons verder verdiept in de volgende documenten:

1. PBL-publicaties over lerend evalueren, zoals de webpagina *Wat is lerend Evalueren* (Planbureau voor de Leefomgeving, n.d.) en publicatie *Lerende en creatieve tools voor onderzoek met stakeholders* (Verwoerd et al., 2023)
2. PBL-rapportages van opzet en uitvoering lerende evaluaties van bijvoorbeeld het klimaatbeleid (Kunseler et al., 2024), het natuurpact (Folkert et al., 2020) en het vitaal platteland (Huitzing et al., 2021)
3. WUR Reflexieve monitoring in action (Mierlo, 2010)
4. DRIFT artikel over Reflexieve monitoring (Beers, 2022)

Interviews
We hebben de volgende exploratieve interviews gedaan:

1. PBL: Hiddo Huitzing, 1 juli 2025
2. VU: Anne Loeber, 18 juni 2025
3. IenW: Martine Olde Wolbers, 29 augustus 2025
4. RIVM: Natascha van Voren, Païvi Reckman (29 juli 2025) en Bart Walhout (11 september 2025)

In de interviews zijn de volgende vragen als leidraad gebruikt:

1. Wat is de toegevoegde waarde van lerend evalueren binnen een programma als WBS?
2. Wat kan lerend evalueren opleveren dat reguliere monitoring (*output–outcome–impact*) mogelijk mist?
3. Welke aanpakken acht je geschikt voor een lerende evaluatie binnen WBS (bijv. leeragenda's, monitoring in gebiedsprocessen)?
4. Welke randvoorwaarden, risico's of valkuilen zie je voor het toepassen van lerend evalueren in deze context?
5. Welke vragen zouden centraal moeten staan in een lerende evaluatie van WBS?

Bevindingen

Waarde van lerend evalueren

- Biedt ruimte voor reflectie op aannames, uitvoeringspraktijken en governance-structuren, geeft inzichten waar beleidsmakers en beslissers tegenaan lopen.
- Zet in op verschillende leerordes of verschillende niveaus of dieptes van leren binnen organisaties of programma's (doen we de dingen goed? (praktische verbeterpunten in de uitvoering), doen we de goede dingen? (reflectie op gekozen aanpak of strategie), past het systeem nog? (onderliggende overtuigingen)).
- Kan een ander gesprek op gang brengen, met betrokkenheid van bestuurders, beleidsmakers en uitvoerders.
- Realisatie van het beleid WBS is een transitieopgave; bijv. de overgang van 'peil volgt functie' naar 'functie volgt peil'. Lerend

evalueren kan helpen om op deze verandering te reflecteren en expliciet te maken wat barrières en versnellers zijn om Water Bodem Sturend te realiseren.
- Kan helpen bij het verkrijgen van een gedeeld beeld van wat met WBS wordt beoogd; Wanneer zijn we tevreden, werkt het beleid goed en worden resultaat gehaald? Welke versnellers en blokkades ervaren betrokkenen en hoe kunnen deze worden benut en overkomen. Wat is daarvoor nodig?

Randvoorwaarden voor een lerende evaluatie
- Commitment deelnemers
- Bereidheid 'naar binnen te kijken' en daar iets mee te doen (leren)
- Inbedding in bestaande processen (bv. stuurgroep, borgingskalender)
- Systeemverantwoordelijk ministerie moet (ook) bereid zijn om uitkomsten op te pakken

Risico's/ valkuilen
- Politieke druk kan leerprocessen verdringen (zoals bij stikstofcrisis)
- Zonder duidelijke eigenaar blijft het vrijblijvend
- Als het alleen een inhoudelijke exercitie wordt (door bv. RIVM of Deltares) zonder bestuurlijk commitment, is er weinig kans op *impact*
- Maak het niet te abstract en theoretisch, waardoor het lastiger wordt de aansluiting te vinden met de belanghebbenden uit de praktijk

Vormgeving
- Ontwikkelen in 1 of meerdere gebiedspilots, 3 specifieke gebieden, casussen waar het schuurt
- Opzetten 'Leernetwerk'; hierin kan beleidsmonitoring en casuïstiek input geven
- Getrapte reflectiesessies (uitvoering – beleid – bestuur)
- Lerend evalueren gescheiden van reguliere monitoring, maar gebruik deze als input
- Begin klein en simpel voor bepaalde delen van WBS of SK's, kan het later uitbreiden. Kies een focus zoals: hoe vindt besluitvorming plaats op de SK's?

Bijlage 3 Indeling en prioritering structurerende keuzes

Om te komen tot een prioritering van SK's beschrijft deze bijlage (1) de primaire focus (water, bodem of beide) en suggesties voor het beoogde WBS-resultaat, (2) manier waarop en mate waarin de bestuurlijke uitvoering voor de SK's is beschreven, en (3) de invloedssfeer van het Rijk en meer specifiek IenW en DGBW. Invloed op de realisatie van de SK kan op verschillende manieren worden uitgeoefend, zoals bijvoorbeeld juridisch via het ontwikkelen van beleidsvoorstellen, wetten en regels, financieel via het reserveren van budgetten en ter beschikking stellen van subsidies of organisatorisch zoals een bevoegdheidsverdeling. Hierbij heeft IenW of meer specifiek DGWB directe invloed via beleidsontwikkeling enerzijds en anderzijds via verantwoordelijkheid voor de uitvoering door bijvoorbeeld RWS.

Niet alle velden van de kolommen van suggesties beoogd WBS-resultaat en mogelijke bronnen van informatie zijn gevuld. Deze kunnen samen met betrokken beleidsmakers verder worden ingevuld.

Tabel B3.1 Duiding SK's op focus, bestuurlijke uitvoering en DGWB-invloedssfeer, ten behoeve van prioritering

SK #	Thema/ gebied	Beschrijving SK:	Primaire focus (bodem, water, beide)	Suggesties voor beoogd WBS-resultaat	Mogelijke bronnen van informatie	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van bestuurlijke uitvoering beschreven?	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van invloedssfeer DGWB
1	Voldoende water	Op basis van het huidige klimaatscenario, hanteren we voor het hoofdwatersysteem de ambitie om weerbaar te zijn tegen een droogte, die bij een scenario van grote klimaatverandering en sterke groei van economie en bevolking gemiddeld eens in de 20 jaar voorkomt.	Water	Ter uitwerking met stakeholders, Suggestie: De ambitie om weerbaar te zijn wordt gehanteerd voor het hoofdwater-systeem	Via Deltaprogramma	Laag, geen partij benoemd en proces niet beschreven	Hoog

SK #	Thema/ gebied	Beschrijving SK:	Primaire focus (bodem, water, beide)	Suggesties voor beoogd WBS-resultaat	Mogelijke bronnen van informatie	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van bestuurlijke uitvoering beschreven?	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van invloedssfeer DGWB
2	Voldoende water	De omvang van alle grondwateronttrekkingen wordt in beeld gebracht. Hiermee werken we toe naar een robuust grondwatersysteem en beperken we de nadelige effecten van grondwateronttrekking om ook in de toekomst zoveel mogelijk functies te faciliteren. We werken dit gezamenlijk met alle betrokkenen uit in het kader van NPLG.	Water	Omvang grondwateronttrek-kingen in beeld	Via drinkwaterbeleid	Laag, gezamenlijk via kader NPLG, maar dit programma is er uiteindelijk niet gekomen.	Middel/ indirect en direct mogelijk
3	Voldoende water	We werken toe naar nieuwe en diverse drinkwaterbronnen. Hiermee zorgen we voor voldoende drinkwaterbronnen van voldoende kwaliteit. Provincies en drinkwaterbedrijven schalen daarbij op via regionale systemen naar een verbonden landelijk drinkwaternet.	Water	Er is toegewerkt naar nieuwe en diverse drinkwaterbronnen	Via drinkwaterbeleid	Laag, vraag aan provincies en drinkwater-bedrijven	Middel
4	Voldoende water	We werken toe naar een drinkwatergebruik per hoofd van de bevolking van 100 liter in 2035 (thans 125 liter) en beperken laagwaardig gebruik van drinkwater. Grootverbruikers vragen we het drinkwatergebruik ook met 20% te reduceren. Zo beperken we het effect van toename van de watervraag in relatie tot de schaarsere beschikbaarheid van water.	Water	Er is toegewerkt naar beperking van het drinkwatergebruik	Via drinkwaterbeleid	Laag, geen partij benoemd en proces niet beschreven	Hoog

SK #	Thema/ gebied	Beschrijving SK:	Primaire focus (bodem, water, beide)	Suggesties voor beoogd WBS-resultaat	Mogelijke bronnen van informatie	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van bestuurlijke uitvoering beschreven?	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van invloedssfeer DGWB
5	Schoon en gezond water	We voeren maatregelen uit van de Kaderrichtlijn Water (KRW) Stroomgebiedbeheerplannen 2022-2027, het 7e Actieprogramma Nitraatrichtlijn 2022-2026 met bijbehorend addendum, de derogatiebeschikking, de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW) en uitvoeringsprogramma's zoals voor reducties van medicijnresten en andere chemische stoffen. Provincies geven in samenwerking met waterschappen en andere gebiedspartners bij het maken van hun gebiedsprogramma's aan welke maatregelen waar nodig zijn om de doelen vanuit de KRW, de Nitraatrichtlijn, de Richtlijn duurzaam gebruik van gewasbeschermingsmiddelen en de Vogel- en Habitatrichtlijnen te halen.	Water	De maatregelen uit deze instrumenten zijn uitgevoerd	Via stroomgebied-beheerplannen	Hoog, inclusief het beleid en richtlijnen (focus KRW en PAGW). De genoemde gebiedsprogramma's zijn onderdeel van het NPLG, dat er niet is gekomen.	Hoog
6	Schoon en gezond water	We begrenzen de koelwaterlozingen op de grote rivieren. Daarmee blijft de temperatuur van het rivierwater op een acceptabel niveau.	Water	De koelwaterlozingen zijn begrensd	[nader uit te werken]	Laag, geen partij benoemd en proces niet beschreven	Hoog

SK #	Thema/ gebied	Beschrijving SK:	Primaire focus (bodem, water, beide)	Suggesties voor beoogd WBS-resultaat	Mogelijke bronnen van informatie	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van bestuurlijke uitvoering beschreven?	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van invloedssfeer DGWB
7	Ruimte voor water	We creëren ruimte voor het vasthouden, bergen en afvoeren van water in onze ruimtelijke inrichting, landgebruik en landbeheer. Hiermee vergroten we de veerkracht van zowel het hoofdwatersysteem als regionale watersystemen. Dit wordt vanaf heden door het Rijk, de waterschappen, provincies en gemeenten uitgewerkt en in de gebiedsprogramma's opgenomen.	Water	Het creëren van ruimte voor water is uitgewerkt in gebiedsprogramma's	[nader uit te werken]	Laag, geen borging vanwege schrappen NPLG (incl. gebiedspro-cessen)	Middel (wel decentraal watersysteem)
8	Ruimte voor water	We houden rekening met grotere peilfluctuaties en de optie van peilaanpassingen van het IJsselmeer en het Markermeer. Hiermee borgen we de zoetwatervoorziening vanuit het IJsselmeer en Markermeer in de toekomst. Het betreft de optie om de huidige zoetwaterbuffer van 20 cm naar 50 cm te vergroten, door het zomerpeil verder te laten uitzakken en eventueel hoger op te zetten bij verwachte langdurige droogte. Daarnaast willen we de waterafvoer naar de Waddenzee vanuit het IJsselmeer veilig stellen, ook als de zeespiegel stijgt. Dit betreft de optie om het winterpeil met 30 cm te laten meestijgen.	Water	Er is rekening gehouden met grotere peilfluctuaties van IJsselmeer en Markermeer	Via IJsselmeerbeleid	Laag, geen partij benoemd en proces niet beschreven	Hoog

SK #	Thema/ gebied	Beschrijving SK:	Primaire focus (bodem, water, beide)	Suggesties voor beoogd WBS-resultaat	Mogelijke bronnen van informatie	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van bestuurlijke uitvoering beschreven?	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van invloedssfeer DGWB
9	Ruimte voor water	We staan geen nieuwe landaanwinning (eilanden) toe in het IJsselmeergebied, behalve voor overstroombare natuur en om te voldoen aan de Natura 2000-doelen en KRW. Partijen houden hier vanaf heden rekening mee en het Barro of de BKL onder de Omgevingswet wordt hierop in 2026 aangescherpt. Bestaande vergevorderde afspraken over uitbreidingsprojecten worden gerespecteerd. De voorwaarden voor buitendijks bouwen op het bestaande land worden aangescherpt.	Water	1. Er worden geen nieuwe landaanwinning toegestaan (behalve voor overstroombare natuur en om te voldoen aan de Natura 2000-doelen en KRW). 2. Aanscherpen voorwaarden voor buitendijks bouwen op het bestaande land. 3. Aanscherping Rijksinstructieregels bouwfuncties IJsselmeergebied; Bkl' + eventueel 'Uitgewerkt beleidskader voor Bouwen in het IJsselmeergebied'	1A. Opname in Barro en onder Omgevingswet in BKL 1B. Inzicht in toepassing aangescherpt beleid bij vergunning-aanvragen 2. Beleid/ documenten waarin deze voorwaarden zijn vastgelegd. 3. De (aangescherpte) regels en beleidskader zoals benoemd.	Hoog	Hoog
10	Ruimte voor water	We staan in de uiterwaarden (die vallen onder de Beleidslijn grote rivieren) geen nieuwe bebouwing meer toe. Daarmee maken we onze rivieren klimaat robuuster en voorkomen we toenemende schade. Partijen houden hier vanaf heden rekening mee. Er wordt onderzocht hoe de Beleidslijn grote rivieren (Bgr) wordt aangescherpt. Dit is niet van toepassing op ontwikkellocaties, waar	Water	1. Aangescherpte Bgr waarin geen gebouwen wordt toegestaan 2. Geborgde ruimtelijke reserveringen en maatregelen in Rijksinstructieregels Bkl en Bestuurlijke afspraken	Beleidslijn grote rivieren	Hoog, via bestuurlijke afspraken	Hoog

SK #	Thema/ gebied	Beschrijving SK:	Primaire focus (bodem, water, beide)	Suggesties voor beoogd WBS-resultaat	Mogelijke bronnen van informatie	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van bestuurlijke uitvoering beschreven?	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van invloedssfeer DGWB
		met het Rijk reeds bestuurlijke (beleids)afspraken over zijn gemaakt.					
11	Ruimte voor water	We actualiseren de huidige reserveringszones rond primaire waterkeringen (dijken en kust). Daarmee reserveren we ruimte voor toekomstige dijk- en kustversterkingen, en maken ze zo blijvend mogelijk. Ruimtelijke plannen en instrumenten van de gemeenten en provincies worden hierop aangepast. Dit pakken we in 2023 samen met de waterschappen, provincies en gemeentes op.	Water	Zijn de zones geactualiseerd? Zijn de ruimtelijke plannen aangepast?	[nader uit te werken]	Hoog, via bestuurlijke afspraken	Middel
12	Ruimte voor water	We verzoeken provincies, waterschappen en gemeenten zowel op dijken de biodiversiteit te bevorderen, als binnendijks naar ruimte te zoeken voor natuurlijke achteroevers (PAGW en NPLG). Hiermee zorgen we voor robuuste watersystemen.	Water	Zijn deze verzoeken gedaan?	[nader uit te werken]	Hoog, PAGW	Laag
13	Ruimte voor water	We reserveren de 5% tot 10% van diepe polders voor waterberging, bij voorkeur de diepste delen. We voorkomen hiermee wateroverlast als gevolg van aanhoudende regenval of piekbuien. Hier is geen nieuwe bebouwing toegestaan, tenzij het niet ten koste gaat van het waterbergend vermogen.	Water	[nader uit te werken]	[nader uit te werken]	Laag, geen partij benoemd en proces niet beschreven	Laag

SK #	Thema/ gebied	Beschrijving SK:	Primaire focus (bodem, water, beide)	Suggesties voor beoogd WBS-resultaat	Mogelijke bronnen van informatie	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van bestuurlijke uitvoering beschreven?	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van invloedssfeer DGWB
14	Ruimte voor water	We staan kustuitbreiding vooralsnog niet toe. Hiermee voorkomen we onnodige druk op onze zandvoorraad, die cruciaal is om de kust orde te houden met het oog op zeespiegelstijging.	Water en bodem	Geborgde Rijksinstructieregel Bkl over inhoud omgevings-verordeningen en omgevingsplannen m.b.t. kustuitbreiding en het gebruik van zand	[nader uit te werken]	Laag, geen partij benoemd en proces niet beschreven	Hoog
15	Bodem	We versterken de regie op de inrichting van de ondergrond. Daarmee bereiken we een efficiënte inrichting ervan, zodat ontwikkelingen als woningbouw en energietransitie mogelijk worden gemaakt zonder de bodem aan te tasten. Rijk en gemeenten ontwikkelen hiervoor een gezamenlijk instrument.	Bodem	Is het gezamenlijk instrument ontwikkeld?	Instrumenten en afspraken volgend uit het programma Bodem, Ondergrond en Grondwater, thema “regie op de ondergrond”.	Hoog, ontwikkelen instrumenten rijk en gemeenten	Middel

SK #	Thema/ gebied	Beschrijving SK:	Primaire focus (bodem, water, beide)	Suggesties voor beoogd WBS-resultaat	Mogelijke bronnen van informatie	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van bestuurlijke uitvoering beschreven?	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van invloedssfeer DGWB
16	Bodem	We streven bij verstedelijking en infrastructuur naar zo efficiënt mogelijk gebruik van ruimte, dekken de bodem zo min mogelijk af en herstellen de bodem waar mogelijk. Zo behouden we waardevolle organisch rijke landbouw- en natuurbodems en blijft de sponswerking van de bodem behouden. Samen met gemeenten en provincies zetten we in op beperking van onnodig landgebruik.	Bodem	1. Overzicht percentage provincies en gemeenten die bodemafdekking (dan wel relevante SK's) hebben meegenomen in omgevingsvisie of omgevingsplan 2. Inzicht in de beschrijvingen van bodemafdekking in relatie tot bodemkwaliteit door gemeenten en provincies.[1] 3. Inzicht in de beschrijving van functies in relatie tot verharde dan wel onverharde bodem door gemeenten en provincies.	1. Provinciale en gemeentelijke omgevingsvisies, plannen, programma's van voor en na de WBS 2022 brief 2. Interviews of workshops met beleidsmakers bij gemeenten en provincies over hoe is nagedacht over omschrijving van bodemkwaliteit en -functies m.b.t. bodemafdekking (aanpak lerende evaluatie)	Laag, wel beleid ontwikkeld door gemeenten en provincies	Middel, met casussen binnen eigen invloed waar het Rijk wel direct kan sturen
17	Bodem	We sturen ook in bestaand bebouwd gebied op vermindering van onnodige bodemafdekking. De verstedelijkte omgeving wordt beter leefbaar als er minder hitte-stress is of wateroverlast tijdens piekbuien. Dit bereiken we door de bodem te herstellen en in te zetten op stedelijk groen.	Bodem			Laag, geen partij benoemd en proces niet beschreven	Laag

[1] Belangrijk is dat beleid niet alleen inzet op het terugdringen van bodemafdekking, maar ook op de kwaliteit en functie van de bodem. Niet elke onbedekte bodem levert per definitie positieve bijdragen aan de omgevingskwaliteit. Zo kunnen verdichte, intensief gebruikte bodems nadelige effecten hebben op sponswerking en biodiversiteit, terwijl een goed ingericht stedelijk gebied juist een bijdrage kan leveren aan infiltratie, verkoeling en leefbaarheid.

SK #	Thema/ gebied	Beschrijving SK:	Primaire focus (bodem, water, beide)	Suggesties voor beoogd WBS-resultaat	Mogelijke bronnen van informatie	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van bestuurlijke uitvoering beschreven?	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van invloedssfeer DGWB
18	Bodem	We behouden ook voor de toekomst waardevolle landbouwgronden. Dit doen we door maatregelen uit te werken voor het beheer van landbouwgronden op het gebied van materieel, nutriënten, gewasbeschermingsmiddelen etc. Vanuit het Nationaal Programma Landbouwbodems trekken we samen met kennispartijen, de agrarische sector en de ketenpartijen op. Dit wordt in het Nationaal Strategisch Plan verankerd.	Bodem	1. Uitgewerkte maatregelen voor beheer van landbouwgronden, op het gebied van materieel, nutriënten, gewasbeschermingsmiddelen, etc. 2. Verankering van de maatregelen in het NSP voor het beheer van landbouwgronden 3. Maatregelen uit Nationaal Programma Landbouwbodems die zijn opgenomen in het Nationaal Strategisch Plan	1. Informatie uit Nationaal Programma Landbouwbodems 2. Informatie uit Nationaal Strategisch Plan 3. Provinciale en gemeentelijke omgevingsvisies, -plannen, -programma's en -verordeningen van voor en na de WBS 2022 brief. Ook stukken uit andere wettelijke kaders zoals waterwet, Wet Milieubeheer en stikstofwet dat inzicht geeft in integratie van duurzaam bodembeheer in andere sectoren.	Hoog, via Nationaal Strategisch Plan	Laag (vanuit IenW gezien) of middel (vanuit het Rijk gezien)
19	Bodem	We gaan bodemverstoring door ontgraving tegen en hergebruiken grond hoogwaardig. Daarmee behouden we gezonde en vitale bodems. Samen met provincies en waterschappen start het Rijk hier als opdrachtgever zelf pilots voor.	Bodem	1. Overzicht percentage provincies en gemeenten die bepalingen hebben opgenomen over voorkeursvolgorde grondverzet of	1. Provinciale en gemeentelijke omgevingsvisies, -plannen, -programma's en -verordeningen van voor en na de WBS	Hoog, pilots via provincies, waterschappen en rijk	Middel

SK #	Thema/ gebied	Beschrijving SK:	Primaire focus (bodem, water, beide)	Suggesties voor beoogd WBS-resultaat	Mogelijke bronnen van informatie	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van bestuurlijke uitvoering beschreven?	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van invloedssfeer DGWB
				gebiedsgerichte bodemaanpak 2. Inzicht in de pilots die worden gestart, uitgevoerd en geëvalueerd, door aantal pilots gestart, afgerond, % pilots met vastgelegde leerpunten, doorvertaling 3. Gebruik van bodemcriteria/voorkeursvolgorde in de aanbestedingen o.a. in MVOI criteria (% aanbestedingen met bodemcriteria, %relevante vergunningen met voorwaarden) (voor na het stadium van pilots)	2022 brief. Ook stukken uit andere wettelijke kaders zoals waterwet, Wet Milieubeheer en stikstofwet dat inzicht geeft in integratie van duurzaam bodembeheer in andere sectoren. 2. Projectregisters (rijk, provincies, waterschappen, gemeenten), evaluatierapporten; Interviews of workshops met beleidsmakers bij gemeenten en provincies m.b.t geleerde lessen uit pilots (aanpak lerende evaluatie) 3. Inkoopdossiers, aanbestedingen databases (Tendernet)		

SK #	Thema/ gebied	Beschrijving SK:	Primaire focus (bodem, water, beide)	Suggesties voor beoogd WBS-resultaat	Mogelijke bronnen van informatie	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van bestuurlijke uitvoering beschreven?	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van invloedssfeer DGWB
20	Bodem	We herijken de aanpak van bestaande en diffuse bodemverontreiniging. Dit doen we om de risico's voor mens en milieu te beperken. Hiervoor is een gebiedsgerichte aanpak nodig, omdat geheel saneren praktisch vaak geen optie is.	Water en bodem	Opdracht gegeven voor herijking aanpak bestaande en diffuse bodemverontreiniging	Nader uit te werken Provinciale en gemeentelijke omgevingsvisies, -plannen, -programma's en -verordeningen van voor en na de WBS 2022 brief. Ook stukken uit andere wettelijke kaders zoals waterwet, Wet Milieubeheer en stikstofwet dat inzicht geeft in integratie van duurzaam bodembeheer in andere sectoren.	Laag, geen partij benoemd en proces niet beschreven	Middel
21	Bebouwd gebied	We maken de risico's van overstromingen, wateroverlast, bodemdaling en drinkwaterbeschikbaarheid sturend bij de locatiekeuze en inrichting van woningbouw. Hiermee voorkomen we dat we nieuwbouw gaan realiseren op locaties waar we later spijt van gaan krijgen. Provincies nemen in hun ruimtelijke arrangementen het (concept) richtinggevend kader mee.	Water en bodem	Hebben de provincies het concept richtinggevend kader meegenomen in hun ruimtelijke arrangementen?	[nader uit te werken]	Hoog, via provincies, richtinggevend kader	Middel (dit is meer voor VRO en uitwerken ook nog decentraal)

SK #	Thema/ gebied	Beschrijving SK:	Primaire focus (bodem, water, beide)	Suggesties voor beoogd WBS-resultaat	Mogelijke bronnen van informatie	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van bestuurlijke uitvoering beschreven?	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van invloedssfeer DGWB
22	Bebouwd gebied	We benutten locaties waar in de toekomst ruimte nodig is voor waterberging, rivierafvoer en toekomstige dijkversterkingen niet (meer) voor bebouwing.	Water	[nader uit te werken]	[nader uit te werken]	Laag, geen partij benoemd en proces niet beschreven	Middel
23	Bebouwd gebied	We passen de maatlat voor een klimaat adaptieve en natuur inclusieve bebouwde omgeving toe. Daarmee ontwikkelen we gebieden klimaatbestendiger. Deze maatlat is voorzien in december 2022.	Water en bodem	Maatlat is toegepast bij gebiedsontwikkeling. Indicator: aantal keren toegepast en aantal keren niet toegepast.	Informatie uit beleidsdocumenten bij gebiedsontwikkeling	Hoog, ontwikkeling van maatlat (2022)	Middel
24	Bebouwd gebied	We sturen als overheden op zo min mogelijk afdekking van de bodem. Daarmee behouden we buiten het bebouwd gebied goede landbouwgrond, reduceren we hittestress en bevorderen we waterinfiltratie binnen het bebouwd gebied. We werken dit samen met provincies en gemeenten uit en zetten in de ladder duurzame verstedelijking in op minder netto landgebruik.	Bodem	Zie SK 16 en 17	Zie SK 16 en 17	Laag, de ladder voor duurzame verstedelijking is geschrapt als verplichte toets voor woningbouw.	Laag

SK #	Thema/ gebied	Beschrijving SK:	Primaire focus (bodem, water, beide)	Suggesties voor beoogd WBS-resultaat	Mogelijke bronnen van informatie	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van bestuurlijke uitvoering beschreven?	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van invloedssfeer DGWB
25	Laagveen-gebieden	We bewegen toe naar een grondwaterstand van 20 cm tot 40 cm onder maaiveld, afhankelijk van de bodemcompositie, omstandigheden van het watersysteem en de behoeften van het gebied. Hiermee wordt bereikt dat bodemdaling wordt geminimaliseerd en uitstoot broeikasgassen wordt gereduceerd. Dit wordt in NPLG-gebiedsprocessen door alle betrokken partijen samen uitgewerkt.	Water en bodem	1. Vastgestelde peilbesluiten met bandbreedte 20–40 cm –mv in veenweide; PPLG-borging van graslandbehoud/duurzaam bodembeheer 2. Aandeel veenweide-peilgebieden met een HWS-inlaatprotocol (triggers/kwaliteitsgrenzen) en toepassing van de geactualiseerde handreiking peilbesluit 3. Geborgd blijvend grasland in geborgde peilgebieden (ha en %)	1. Overzicht vastgestelde peilbesluiten met datum/peilgebieden/ha; PPLG/verordeningen met expliciete borging; bestuurlijke afspraken 2. Documenten van waterschappen en van het deltaprogramma 3. Provinciale regelingen/BRP	Laag, gezamenlijk via kader NPLG, maar dit programma is er uiteindelijk niet gekomen	Middel
26	Laagveen-gebieden	We minimaliseren de aanvoer van gebiedsvreemd water. Daardoor houden we zoveel mogelijk zoetwater beschikbaar voor peilopzet en tegengaan van verzilting. De provincies en waterschappen maken in gebiedsprocessen ruimte voor het vasthouden en bergen van zoveel mogelijk gebiedseigen water. Met name in perioden van droogte zal externe aanvoer toch nodig blijven.	Water	1. Provincies (in laagveengebied) verzocht een uitwerking te maken voor minimaliseren en vergroten van respectievelijk gebiedsvreemde watervraag en gebiedseigen wateraanbod in provinciale ruimtelijke planvorming.	1. Overzicht van bestuurlijke afspraken die zijn gemaakt om dit beoogde resultaat te borgen. 2. Overzicht van bestuurlijke afspraken Rijksinstructieregel Bkl die zijn gemaakt om dit beoogde resultaat te borgen. 3. Overzicht van	Laag, geen borging vanwege schrappen NPLG (incl. gebieds-processen)	Middel

SK #	Thema/ gebied	Beschrijving SK:	Primaire focus (bodem, water, beide)	Suggesties voor beoogd WBS-resultaat	Mogelijke bronnen van informatie	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van bestuurlijke uitvoering beschreven?	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van invloedssfeer DGWB
				2. Tussentijdse toetsadviezen van het Rijk uitbrengen. 3. Afspraken over waterbeschikbaarheid i.h.k.v. Herijking deltabeslissing Zoetwater 4. Waterschappen (in laagveengebied) verzoeken tot uitwerking voorstellen voor minimaliseren en vergroten van respectievelijk gebiedsvreemde watervraag en gebiedseigen wateraanbod in hun planvorming. 5. Opname van voorstellen voor minimaliseren en vergroten van respectievelijk gebiedsvreemde watervraag en gebiedseigen wateraanbod in DGWB's eigen beleidsvorming voor laagveengebieden.	bestuurlijke afspraken waarin dit beoogd resultaat wordt geborgd. 4. Overzicht van bestuurlijke afspraken waarin dit beoogd resultaat wordt geborgd. 5. Overzicht van bestuurlijke afspraken waarin dit beoogd resultaat wordt geborgd. 6. Geactualiseerde Borgingskalender		

SK #	Thema/ gebied	Beschrijving SK:	Primaire focus (bodem, water, beide)	Suggesties voor beoogd WBS-resultaat	Mogelijke bronnen van informatie	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van bestuurlijke uitvoering beschreven?	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van invloedssfeer DGWB
27	Laagveen-gebieden	We beheren onze landbouwgronden duurzaam. In aanvulling op structurerende keuze 18 voorkomen we hiermee onomkeerbare oxidatie van veen en behouden we ook voor de toekomst waardevolle landbouwgronden. We werken maatregelen voor beheer van landbouwgronden op het gebied van materieel, nutriënten, gewasbeschermingsmiddelen etc. uit. Het Rijk vraagt provincies stevig in te zetten op het behoud van grasland.	Bodem	Zijn maatregelen uitgewerkt voor beheer van landbouwgronden? Heeft het Rijk aan de provincies gevraagd o stevig in te zetten op het behoud van grasland?	Ondertekende afspraken (provincie–waterschap–Rijk) en de oppervlakte die het betreft	Hoog, aansturing vanuit Rijk aan provincies	Laag (voor LVVN op rijksniveau)
28	Verziltende kustge-bieden	Het Rijk en waterschappen zetten zich in voor aanvoer van zoetwater, maar kunnen geen nieuwe maatregelen garanderen om verziltende gebieden te voorzien van zoetwater van elders. Omdat de aanvoer van extra (schaars) zoetwater van buiten het gebied niet altijd en overal kan worden gegarandeerd, zal er op termijn vaker sprake zijn van tijdelijke en regionale verzilting.	Water	Problematiek en maatregelen hoe op termijn om te gaan met verziltende omstandigheden zijn opgenomen in gebiedsprogramma's van waterbeheerders.	Gebiedsprogramma's van waterbeheerders toetsen op opname maatregelen.	Laag, geen partij benoemd en proces niet beschreven	Hoog
29	Verziltende kustge-bieden	We vragen alle watergebruikers rekening te houden met en zelf maatregelen te nemen om beter bestand te zijn tegen periodes van extreme droogte, watertekorten en verzilting.	Water en bodem	[nader uit te werken]	[nader uit te werken]	Laag, geen partij benoemd en proces niet beschreven	Middel tot laag

SK #	Thema/ gebied	Beschrijving SK:	Primaire focus (bodem, water, beide)	Suggesties voor beoogd WBS-resultaat	Mogelijke bronnen van informatie	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van bestuurlijke uitvoering beschreven?	Prioriteit voor de monitoring aan de hand van invloedssfeer DGWB
30	Hoge zand-gronden	We houden water langer vast en voeren het minder snel af. We herstellen daarmee de sponswerking van de bodem en bereiken een robuust grondwatersysteem. Dit wordt in gebiedsprocessen geborgd.	Water	Is dit in gebiedsprocessen geborgd?		Laag, geen borging vanwege schrappen NPLG (incl. gebiedsprocessen)	Laag
31	Hoge zand-gronden	We verhogen de grondwaterpeilen met mogelijk 10 cm tot 50 cm. Daardoor wordt op de hoge zandgronden verdroging bestreden. Omdat het hier maatwerk betreft, wordt dit in gebiedsprocessen verder uitgewerkt.	Water	Is dit in gebiedsprocessen uitgewerkt?	[nader uit te werken]	Laag, geen borging vanwege schrappen NPLG (incl. gebiedsprocessen)	Laag tot middel vanwege rol hoofdwatersysteem
32	Hoge zand-gronden	In de gebiedsprocessen zetten we in op grootschalig herstel van beekdalen op zandgronden voor het verbeteren van de waterkwaliteit. Hiermee halen we niet alleen de doelen voor de waterkwaliteit (vanuit de KRW en de Nitraatrichtlijn) maar kunnen we ook andere doelstellingen realiseren (zoals natuur, groenblauwe dooradering en waterberging).	Water	Is in gebiedsprocessen ingezet op grootschalig herstel van beekdalen op zandgronden?	[nader uit te werken]	Laag, geen borging vanwege schrappen NPLG (incl. gebiedsprocessen)	Laag
33	Hoge zand-gronden	We beperken de grondwateronttrekkingen rond Natura 2000-gebieden. Daarmee voorkomen we verdroging deze gebieden. Dit wordt in de gebiedsprocessen uitgewerkt.	Water	Is dit in gebiedsprocessen uitgewerkt?	[nader uit te werken]	Laag, geen borging vanwege schrappen NPLG (incl. gebiedsprocessen)	Laag

Deltares

Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
Ministerie van Volksgezondheid,
Welzijn en Sport

Dit is een uitgave van:

Rijksinstituut voor Volksgezondheid
en Milieu
Postbus 1 | 3720 BA Bilthoven
www.rivm.nl

Deltares
Postbus 177 | 2600 MH Delft
www.deltares.nl

november 2026